

UNIVERZA V LJUBLJANI  
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

BARBARA BEZNEC

MENTOR: DOC.DR. ANDREJ LUKŠIČ

NOVI GLOBALNI RED  
OD IMPERIALIZMA K IMPERIJU

DIPLOMSKO DELO

LJUBLJANA, 2004

## KAZALO VSEBINE

KAZALO VSEBINE .....	1
UVOD .....	3
1. METODOLOGIJA IMPERIJA.....	7
1.1. Primarnost upora .....	7
1.2. Imperializem kot politična oblika kapitalizma .....	9
1.3. Dihotomija zunanost/notranost.....	12
1.4. Produkcija subjektivite in družba kontrole.....	14
2. PREHOD K IMPERIJU .....	17
2.1. Industrializacija in svetovni New Deal.....	17
2.2. Dekolonizacija in razsrediščenje proizvodnje .....	19
3.1. IMPERIALNA SUVERENOST .....	25
3.1. Onstran dialektike .....	25
3.2. Piramida globalne konstitucije .....	27
3.3. Rasizem brez rase .....	29
4. BIOPOLITIČNA PRODUKCIJA .....	33
4.1. Nematerialno delo.....	33
4.2. Mrežna produkcija .....	37
4.3. Nekraj izkoriščanja.....	38
5.5. SVET MNOGOTERIH SVETOV .....	41
5.1. Globalizacija neoliberalizma .....	41
5.2. Zunanosti ni več.....	43
5.3. Arhitekt in Orakelj .....	48
5.4. Gibanje gibanj.....	49
ZAKLJUČEK.....	54
BIBLIOGRAFIJA IN LITERATURA .....	55

## UVOD

Zlom statičnega in frontalnega konflikta med blokoma kapitalističnega in socialističnega upravljanja kapitala je prinesel globalizacijo kapitalistične proizvodnje in s tem krizo nacionalne države. Vse večja časovna in prostorska zgoščenost pomeni pojemanje suverenosti nacionalnih držav ter nastajanje novih mest suverenosti, med katere lahko štejemo tudi Evropsko unijo, Mednarodni denarni sklad, Svetovno banko, Svetovno trgovinsko organizacijo, G8, Severnoameriški sporazum o prosti trgovini, Nato itd. V tem procesu se poleg nastajanja novih mest suverenosti, transformirajo in reintegrirajo tudi stara mesta. Vse družbe tega sveta se artikulirajo (od materialne do nematerialne in kulturne proizvodnje) v kontekstu svetovnega trga. Globalizacija je postala okolje našega življenja in kontekst, v katerem moramo misliti novo družbeno in politično stvarnost. Skratka, globalni trg, z vsemi napetostmi in krizami, ki so mu lastne, išče primerno globalno politično in pravno ureditev.

Hardt in Negri v svoji knjigi *Imperij* trdita, da svetovni trg, ki se je dokončno vzpostavil v devetdesetih letih dvajsetega stoletja, že ima svojo politično in pravno obliko. To obliko imenujeta *Imperij*. Čeprav se v vsakdanjem, predvsem medijskem jeziku, beseda imperij pogosto povezuje z Združenimi državami Amerike, ki naj bi kot edina preostala supersila s svojim nezaustavljivim vojaškim in kulturnim imperializmom nadzorovale globalne mreže tokov produkcije in komunikacije, pa Hardt in Negri poudarjata, da Washington ni center politične, ekonomske in ideološke hegemonije. *Imperij ni politična organizacija določenega teritorija, je univerzalen in vseobsegajoč. Je preprosto kapitalističen*. Pri tem je treba opozoriti, da vzpostavitev svetovnega trga in imperialne suverenosti ne pomeni ukinitve globalnih hierarhij. Hardt in Negri prav tako zavračata dve prevladujoči razlagi njihovega vzpostavljanja. Prva, ki bi jo lahko imenovali teorija zarote, trdi, da globalni red dirigira en sam center oblasti. Druga, liberalna teorija, pa nas prepričuje, da je globalni red nekaj spontanega in naravnega, da ga preprosto porajajo neke objektivne ekonomske sile. V nasprotju s tema skrajnostima pa Hardt in Negri trdita, da je *Imperij rezultat kompleksne genealogije produktivnih subjektivitet in njihovih uporov*.

Pomembnost *Imperija* je vsekakor njegova interdisciplinarnost, saj je ustvarjalna sinteza in dovršitev mnogih filozofskih in teoretskih tokov, od avtonomističnega marksizma do Foucaultovega, Deleuzovega in Guattarijevega poststrukturalizma. Skozi analizo antagonističnega razmerja med vzpostavljaljočo močjo produktivnih singularnosti ter vzpostavljeno oblastjo imperialnega reda in komande, nas avtorja popeljeta v svet sil, ki animirajo, producirajo in reproducirajo planetarno družbo v obdobju interneta. Pri tem nam razkrijeta bistvo novih socialnih in političnih konfliktov, ki se manifestirajo v dobi globalizacije in nakazujeta možno organizacijo konfliktov in antagonizmov onstran samega Imperija. Delo Hardta in Negrija predstavlja eno najboljših tematizacij in analiz procesov globalizacije kot nepovratne krize oblik nacionalne države, globoke transformacije dela (v razredni kompoziciji je postalo hegemonsko nematerialno delo) in konfliktov, ki spremljajo procese vzpostavljanja novih tipov produktivnega dela in novih oblik regulacije ter nadzora. Teze in kategorialni aparat *Imperija* učinkovito razložijo pojav novih globalnih družbenih gibanj in spopadov med centri moči za nadzor nad procesi globalizacije. Spoznanje o spremembi okolja, katerega tematizira *Imperij* in ki so se ga nosilci novih razrednih bojev zavedli na ulicah od Seattla naprej, je počistilo z občutkom neučinkovitosti upora in z razširjenim oportunizmom.

Osnovne teze so heretične tako iz stališča etabrirane liberalne kot marksistične tradicije, saj negirajo možnost linearne rasti liberalnih institucij na celotno planetarno družbo, obenem pa spodnašajo temelje klasične marksistične kritike, saj razglašajo, da pomeni Imperij konec imperializma, ter da sile osvoboditve ne obstajajo več v mezdnem delu. Imperij, njegove teze, koncepti in kategorialni aparat, so zagotovo prinesli velik izziv za politološko znanost in politično filozofijo (ukinja dualizem med ekonomsko in politično sfero, med privatnim in javnim, med družbo in državo), mednarodne odnose (izziv za temeljne predpostavke discipline, ki so postale nezadostne za razumevanje transformacij v globalnem okolju), za politično ekonomijo (uvaja številne nove teoreme, ki prekinjajo z delovno teorijo vrednosti in z dialektiko instrumenta), sociologijo (z vsebinskim branjem prehoda k informatizaciji in digitalizaciji), zgodovino (uporaba genealogije in zgodovine *res gestae*), filozofijo (svež pristop k

razreševanju krize moderne filozofije). . . Številne polemike ob knjigi znotraj različnih disciplin ter tradicij to dejstvo samo potrjujejo.

Eno izmed osrednjih točk analize, s pomočjo katere bom v diplomskem delu skušala preučevati prehod k Imperiju, bo odnos med zunanostjo in notranostjo. Pri tem se bom naslanjala na temeljno tezo Imperija, da se je *moderna (evropska) suverenost vzpostavljala predvsem skozi dialektično igro med notranostjo (center/metropola) in zunanostjo (periferija/kolonija), Imperij pa z intenzivno ekspanzijo v vse sfere življenja ne pozna več zunanosti*. Globalni režim oblasti ne upravlja zgolj s teritoriji in prebivalstvi, temveč hkrati ustvarja svet, ki ga živimo (kar avtorja včasih imenujeta tudi biooblast). V geopolitičnem smislu odsotnost zunanosti pomeni, da so meje med ti. prvim in tretjim svetom zabrisane. Z drugimi besedami, na določenem teritoriju so prvi, drugi in tretji svet soprisotni, globalne hierarhije ne potekajo več med dominantnimi kapitalističnimi državami in podrejenimi državami, temveč med globalno elito in globalno multitudo. V biopolitičnem smislu pa se odsotnost zunanosti reflektira predvsem v novih, informatiziranih oblikah produkcije in komunikacije, ki so razblinile mejo med produkcijo in reprodukcijo, s čimer so se oblikovale nove oblike dela in kooperacije ter seveda subjektivitet, nadzora in upora.

Drugo os preučevanja bom osredotočila na odnos med osrednjima konceptoma Imperija. Prvi je vzpostavljena oziroma konstituirana oblast, globalni režim gospostva ali Imperij. Drugi subjekt pa je konstituirajoča oblast oziroma multituda, aktivni družbeni subjekt, ki ustvarja v Imperiju in deluje proti njemu. *Temeljna značilnost odnosa med Imperijem in multitudo je primarnost upora, kar pomeni, da Imperij vedno zgolj reagira na delovanje multitude, je pasivna sila, ki jo poganja iskanje odgovorov na napade multitude. Multituda pa s svojo vsakdanjo dejavnostjo vzdržuje in napaja Imperij, vendar je hkrati sila, ki ima potencial za njegovo uničenje*. Hardt in Negri opozarjata, da multitude ne smemo zamenjati z ljudstvom, kajti ljudstva se ne da ločiti od nacije. V Imperiju moderna krožna shema legitimacije oblasti (nacija predstavlja ljudstvo, ki predstavlja multitudo) ne deluje več. Multituda je vse bolj mobilna, prožna in raznolika, zato je ne more predstavljati totalni subjekt (Ljudstvo), ki bi nato odigral nasprotovalno in/ali legitimacijsko funkcijo oblasti. Ljudstvo vedno

pomeni identiteto in poenotenje, multituda pa je vedno mnogotera, heterogena navznoter in odprta navzven. Multitude prav tako ne smemo zamenjati z množico, ki je navznoter sicer heterogena, vendar je pogoj njenega delovanja poenotenje razlik, njihovo stapljanje in podreditev skupnemu cilju. Paradigmatsko figuro te uniformirane in nediferencirane množice je predstavljal delavski razred, ki se je enačil z masovnimi tovarniškimi delavci. Koncept multiture presega delitev na delavce in lastnike ter na mezdne delavce in nemezdne delavce. Zajema vse, ki živijo in proizvajajo v Imperiju. *Multitudo definira biopolitični kontekst, v katerem je hegemonška nematerialna produkcija, torej produkcija družbenega življenja in odnosov ter demokratičnost političnega delovanja, torej zavračanje centralistične in težnja k mrežni obliki organizacije.*

Diplomska naloga je razdeljena na pet poglavij. V prvem bom analizirala metodologijo Imperija, kjer bom pojasnila temeljno dinamiko odnosa med konstituirajočo in konstituirano oblastjo. Navedla bom nekatera protislovja razvoja kapitala, ki so bila predvsem predmet raziskovanja teoretikov imperializma in ki predstavljajo izhodišča Hardtove in Negrijeve analize kapitalistične produkcije. Definirala bom dihotomijo zunanost/notranost oziroma njeno razumevanje v različnih znanstvenih disciplinah in tradicijah. Nakazala bom, na kakšen način je odsotnost zunanosti na imperialnem terenu vplivala na transformacije v produkciji subjektivitet ter tipe kontrole in komande, ki jim ustrezajo. V drugem poglavju bom obravnavala transformacije suverenosti in oblik produkcije, pri čemer bom sledila temeljni metodološki predpostavki Imperija, po kateri so prehod k Imperiju povzročile subjektivitete oziroma multituda in njeni upori proti konstituirani oblasti. V tretjem poglavju se bom osredotočila na temeljne značilnosti imperialne suverenosti in koncept Imperija soočila z nekaterimi postmodernističnimi teorijami. Četrto poglavje se osredotoča na informacijsko produkcijo in koncept nematerialnega dela, ki tvorita biopolitično tkivo Imperija. V petem poglavju bom skozi analizo današnjih družbenih bojev orisala aktualnost koncepta multiture, kakor jo definira *Imperij*.

# 1. METODOLOGIJA IMPERIJA

## 1.1. Primarnost upora

Hardt in Negri v skladu z Negrijevo avtonomistično tradicijo vzrok za vse družbene preobrazbe vedno postavljata v delavske boje, v gibanja proti dominaciji, v antikolonialistične in emancipatorne boje. Negrijevo misel, ki ima svojo kontinuiteto že več kot trideset let, bi lahko označili kot avtonomistični marksizem.<sup>1</sup> Rdeča nit vseh njegovih del in s tem tudi *Imperija*, ki je mešanica poststrukturalistične filozofije in avtonomističnega marksizma, je analiziranje konstituirajoče moči, osredotočenje na oblast 'od spodaj'. Spremembe in preobrazbe konstituirane oblasti vedno razume kot rezultat delovanja ustvarjalne in konstituirajoče moči ljudi samih. Upor je vedno primaren, kapital se zgolj odziva in prilagaja napadom osvobodilnih bojev. V tem se Negrijeva misel, ki jo s soavtorjem Hardtom konsistentno povzameta v *Imperiju*, radikalno razlikuje npr. od teorij zgodovinskih ciklov (glej npr. Arrighi, 1995), po katerih je kapitalistični razvoj skupaj s svojimi krizami neko objektivno dejstvo, ki se razvija v skladu z v naprej določenimi parametri in pravili. Hardtova in Negrijeva analiza kapitalističnega razvoja je radikalno imanetna in ontološka, gibalo kapitalističnega razvoja je torej nenehno prilagajanje kapitala na krize, ki jih sprožijo boji upornih subjektivitet. *Historio rerum gestarum* oz. podedovano, objektivizirano zgodovino zavržeta in se potopita v *historio res gestae*, v »moč multitudine, da dela zgodovino – ki se danes nadaljuje in preoblikuje znotraj Imperija.« (Hardt in Negri, 2002: 50-51)

*Imperij* moramo torej čitati kot *historio res gestae*, saj nas avtorja do nastanka nove globalne paradigme popeljeta skozi svet globalnega upora multitudine, od srednjega veka in boja proti fevdalizmu, preko francoske revolucije in prvih povezav mednarodnega proletariata do Industrijskih delavcev sveta. Genealogijo Imperija nadaljujeta z boji proti starim sistemom discipliniranja

---

<sup>1</sup> Avtonomistični marksizem je znan tudi pod imenom *operaizem*, ki izhaja iz imena aktivističnega delavskega gibanja *Avtonomia Operaia*, ki je bilo aktivno v sedemdesetih letih v Italiji. Operaizem označuje premik od tradicionalnega delavskega gibanja in sindikatov k novim subjektivitetam, nastalim z razvojem modernega kapitalizma in s tem k novim avtonomnim organizacijskim oblikam. Za operaizem je značilen preskok od klasičnega tovarniškega delavca do ti. družbenega delavca, ki deluje na celotnem terenu družbe-tovarne. »Kopernikanski obrat« operaizma je kritika ortodoksnega marksizma, ki se osredotoča na razvoj kapitala in odnosov dominacije, operaizem pa je poudari primarnost razrednega boja, ki ga postavi v središče svoje analize. Poleg Negrija sta avtonomistični marksizem razvijali tudi Virno, Tronti ...

delovne sile: z boji proti fordizmu in taylorizmu, ki so pospešili razvoj tehnologije in s tem socializacijo in informatizacijo proizvodnje, z anticolonialnimi boji in nezaustavljivim pritiskom delovne sile v postkolonialnih državah, ki so hkrati pospešil rast produktivnosti in z migracijami spodkopali rigidnost nacionalnega trga dela, s feminističnim gibanjem, ki je defetišiziral materialno (predvsem industrijsko) delo in odkril afektivno delo, spotoma pa razkril prikritke oblike dominacije, z novo oblikovano intelektualno in visoko specializirano delovno silo v državah ti. socialističnega bloka, ki je s svojo nezaustavljivo željo po svobodi zrušila zaostale modele socialistične discipline in posledično ukinila še zadnjo stalinistično popačenje delovanja svetovnega trga. Za avtorja *Imperija* so vse zgodovinske oblike kapitalizma rezultat prizadevanj kapitala, da reformira krizo, ki so jo povzročili upori multitudine.

Kljub nenehnim prizadevanjem in uspehom v boju proti dominaciji, pa multitudini ni uspelo pobegniti dialektičnemu krogu, v katerem se konstituirajoča moč na koncu preljuje v izpopolnitev sistema izkoriščanja. Hardt in Negri zato iščeta možnost nedialektične politike osvoboditve, ki bi multitudine potisnila onstran simetrične opozicije in nujnosti končne sinteze. Tako alternativo vidita v konceptu eksodusa, ki se deloma nanaša na biblični eksodus Judov iz Egipta. V tem primeru strategije upora ne predstavlja dialektično nasprotovanje, temveč strategija odtegnitve teles oblasti oziroma njeni evakuaciji. Sam koncept eksodusa je seveda povsem neuporaben, če se nanj ne navezuje konstitucija nove skupnosti, nove republike. Na terenu *Imperija* se strategija eksodusa navezuje na razširitev koncepta odklanjanja dela na celoto kapitalističnih in družbenih odnosov. Pri tem zavračanja dela<sup>2</sup> ne smemo zamenjati z neke vrste negacijo ustvarjalnih ali produktivnih sil. Zavračanje je predvsem neposlušnost in nepokornost kapitalistični komandi, ki strukturira produkcijske odnose. V tem smislu se udejanja predvsem kot izraz avtonomije naših ustvarjalnih sposobnosti od kapitalističnega uvrednotneja.

---

<sup>2</sup> Zavračanje dela je bila politična strategija radikalnih delavskih skupin v šestdesetih in sedemdesetih letih dvajsetega stoletja v Italiji. Razumeti jo je treba predvsem kot opozicijo glorifikaciji dela, ki je postala mobilizacijska parola držav realnega socializma ter zahodnih socialističnih in komunističnih strank. V nasprotju s temi tradicijami pa radikalni italijanski delavci komunizma niso razumeli kot osvoboditev dela, temveč osvoboditev *od* dela (in ne njegove potrditve).



## 1.2. Imperializem kot politična oblika kapitalizma

V središču knjige *Imperij* sta dve tezi. Prvič, da se je svetovni trg (ne samo v makroekonomski, temveč tudi v politični obliki) v desetletju po padcu berlinskega zidu dokončno vzpostavil in da njegovo učinkovitost zagotavlja neka nova oblika globalne (imperialne oblasti). Drugič, imperialna oblika oblasti je zamenjala imperializem, kakršnega smo poznali v zgodovini moderne evropske države. Imperializem ne obstaja več ali pa obstaja zgolj kot prehod k Imperiju. Imperija torej ne smemo razumeti kot stanje, temveč kot hegemonski model biopolitične oblasti, h kateremu težijo vse ostale politične in ekonomske oblike.<sup>3</sup> V skladu s tem avtorja *Imperija* razglasita smrt suverenosti nacionalne države, ker le-te nimajo več nadzora nad osnovnimi značilnostmi suverenosti: vojaško, politično, ekonomsko in kulturno.

Marksistična kritika imperializma se je poleg notranjega odnosa med kapitalizmom in imperializmom ter vseprisotnostjo krize, ki je zaradi nepotešljive žeje kapitalizma njegov normalen pogoj, osredotočala na »temeljni paradoks« kapitalizma, ki so ga razumeli kot nasprotje med realizacijo in kapitalizacijo presežne vrednosti. Marx (glej Marx, 1985, 382-435) je trdil, da ko se dovrši prvotna akumulacija<sup>4</sup> (ustvarjanje kapitalistov in proletarcev - ločitev proizvajalca od proizvodnih sredstev, katerega paradigmatski primer je zagrajevanje angleškega podeželja in proletarizacija kmečkega prebivalstva) in se začne proizvodnja, mora kapitalist, da bi lahko izčrpal profit, proizvesti presežno vrednost. To doseže z delitvijo delovnega časa na nujni (čas, ki proizvede vrednost, nujno za reprodukcijo delovne sile) in presežni delovni čas (v katerem se proizvede presežna vrednost). Vendar samo dejstvo izkoriščanja in proizvedene presežne vrednosti še ne zagotovi dobička. Presežna vrednost

---

<sup>3</sup> Tukaj bi lahko potegnili analogijo s konceptom nematerialnega dela, za katerega Hardt in Negri trdita, da je danes hegemonsko, kajti vse oblike dela in s tem skupek pogojev reprodukcije, postajajo vse bolj intelektualne, nematerialne, čeprav je večina dela še vedno industrijskega. Več o tem konceptu v četrtem poglavju.

<sup>4</sup> Glavni značilnosti prvotne akumulacije sta ločitev od produkcijskih sredstev ter družbena akumulacija. Vendar Hardt in Negri ločita dva tipa prvotne akumulacije. Prvi je model, ki je bil izpeljan v Veliki Britaniji in je več ali manj značilen za vse evropske dominantne države. Tam se je proletariat (skupaj s produkcijskimi odnosi in komando), ustvaril *znotraj* (skozi zagrajevanje angleškega podeželja), kapitalisti (oziroma sredstva za produkcijo kapitalistov) pa so prišla od *zunaj* (s kolonizacijo in trgovino). Za večino neevropskih koloniziranih držav pa velja ravno nasprotno. Medtem ko je bilo bogastvo za kapitalistično akumulacijo *znotraj*, pa so bili produkcijski odnosi in komanda uvoženi od *zunaj*. Pri tem je pomembno poudariti, da je prvotna akumulacija vedno nezaključen proces.

se mora realizirati, spremeniti v kapital, povedano preprosto, prodati. Ker pa mora delavec zaslužiti manj kot proizvede, je njegovo povpraševanje po dobrinah vedno nezadostno. Ker mora kapitalist nekaj presežne vrednosti ponovno investirati, je ne more porabiti v celoti. Zato mora za realizacijo presežne vrednosti ali okrepiti obstoječe trge, najti nove skupine potrošnikov ali se razširiti na nekapitalistične trge (lahko se odloči za vse tri možnosti hkrati).

Ko je realizacija presežne vrednosti dovršena, mora kapitalist to vrednost ponovno investirati v variabilni kapital (delovno silo) in fiksni kapital, z drugimi besedami, presežno vrednost mora kapitalizirati. Z rastjo produktivnosti se delež delavčeve mezde zmanjšuje glede na celotno proizvedeno vrednost, zato je realizacija znotraj kapitalističnih trgov vedno težja in ekspanzija kapitala na nekapitalistično okolje nujna. Potrebe po dodatni delovni sili in dodatnih surovinah »pa predpostavljajo politični imperializem.« (Hardt in Negri, 2003: 190-91) Kapitalist sicer lahko podaljša delovni čas, vendar ti ukrepi nikakor ne morejo slediti zahtevam naraščajoče produkcije, zato je kapital prisiljen širiti se izven svoje domene. »Napredujoča proletarizacija nekapitalističnega okolja«, ki je nujna posledica kapitalistične ekspanzije, pa »pomeni nenehno ponovno odpiranje procesov prvotne akumulacije – in s tem kapitalizacijo samega nekapitalističnega okolja.« (Hardt in Negri, 2003: 191) Iz tega sledi temeljni paradoks kapitalistične ekspanzije: kapital je za *realizacijo* presežne vrednosti odvisen od svoje zunanosti, od nekapitalističnega okolja, hkrati pa to isto okolje za potrebe *kapitalizacije* mora ponotranjiti, v njega mora prenesti kapitalistične odnose.

Rosa Luxemburg je na podlagi Marxovih analiz zaključila, da je kapitalizem odvisen od svoje zunanosti, od nekapitalističnega okolja. Zaradi tega je imperializem nujen za ohranjanje kapitalizma, vendar hkrati pomeni njegovo preseganje, saj je Zemlja zaključeno okolje in ima torej materialne omejitve. Lenin Marxovo analizo politične oblike kapitalizma dopolni s kritiko moderne suverenosti oz. moderne evropske države, za katero je trdil, da »potrebuje imperializem, da razreši oziroma premesti razredni boj in njegove destabilizacijske učinke.« (Hardt in Negri, 2003: 195) Prevzame tudi Kautskyjevo tezo, da bo kapitalizem združil svetovni trg in bo svetovni

kapitalizem prešel v miroljubno ultra-imperialistično fazo, vendar zavrne njegovo trditev, da bo združeni transnacionalni trust nadomestil konkurenco med posameznimi nacionalnim trgi, s čimer naj bi bila dosežena zaželena izenačitev profitnih stopenj. Ista usoda doleti Hilferdinga, s katerim se Lenin strinja, da imperializem preprečuje izenačenje profitnih stopenj, saj z rušenjem konkurence (skozi trgovinske ekskluzive, carine) generira monopole, ki dolgoročno spodkopavajo samo bistvo kapitalizma, vendar zavrne njegovo predvidevanje, da bi se ta popačenja lahko reformirala z intervencijo nekakšne mednarodne centralne banke. Lenina niso zanimale hipoteze o usodi kapitalizma, temveč ga zanima takojšen prelom, politično delovanje na realno obstoječih protislovjih in njihovo poglobljanje do zloma kapitalizma. Hardt in Negri Lenina primerjata z avtorjem Vladarja: «Leninova analiza krize imperializma je posedovala isto moč in nujnost kot Machiavellijeva analiza krize srednjeveškega reda: reakcija je morala biti revolucionarna.» (Hardt in Negri, 2003: 197)

Hardt in Negri Leninove analize ne izpostavljata zaradi navduševanja nad oktobrsko revolucijo in diktaturo proletariata (v sami knjigi – kakor tudi v vsej političnofilozofski misli Negrija – je jasno izraženo nasprotovanje prelitju konstituirajoče moči multitudine v konstituirano oblast, kar je sovjetska revolucija pod Leninovo taktirko nedvomno bila), temveč zaradi njegove sposobnosti prepoznati »centripetalno dinamiko imperializma, ki je postopoma spodkopala razlikovanje med 'zunanostjo' in 'notranostjo' kapitalističnega razvoja.« (Hardt in Negri, 2003: 196) Lenin je za razliko od Luxemburgove, ki je vztrajala na odvisnosti kapitala od zunanosti in s tem ohranjala razlikovanje med zunanostjo in notranostjo, vztrajal na kritiki 'od znotraj'. Luxemburgova je verjela, da je zlom kapitalizma možen samo skozi ponovno iznajdbo »nekapitalistične uporabne vrednosti«, možnost preloma je omejila na proletariat podrejenih držav. Podobno miselno shemo ponujajo nekatere uveljavljene teorije podrejenosti in teorije svetovnega sistema (Hardt in Negri jih imenujeta 'perspektive tretjega sveta'), ki predpostavljajo, »da je prvotno nasprotje mednarodnega kapitalističnega sistema antagonizem med kapitalom prvega in delom tretjega sveta.« (Hardt in Negri, 2003: 219) Tudi te analize ohranjajo razlikovanje med zunanostjo in notranostjo in s tako v bistvu

evropocentrično pozicijo negirajo možnost inovacije izven prvega sveta ter razredne antagonizme znotraj prvega in drugega sveta. Hardt in Negri moč Leninove analize vidita v njegovem spoznanju, da »/s/trukturne transformacije, ki jih je vsilila imperialistična politika, odpravljajo vsako možnost, da bi bili zunaj, pa naj gre za dominantne ali podrejene države.« (Hardt in Negri, 2003: 196)

### **1.3. Dihotomija zunanost/notranost**

Omenili smo, kako so odnos med zunanostjo in notranostjo definirali kritiki politične ekonomije. Vsekakor niso bili edini, saj se je ta dihotomija odražala na več področjih. V politični znanosti se je nanašala predvsem na koncept suverenosti oz. na koncept prostora, na katerega se je navezovala ta suverenost. Hobbes (glej Hobbes, 1996) in Rousseau (glej Rousseau, 1996) sta prostor vzpostavitve državne suverenosti razumela kot civilni red, v katerem suveren zagotavlja mir in pravičnost, prostor, ki je izven tega civilnega reda, pa je nekakšno naravno, divje stanje, ki definira samo notranost. Pri produkciji drugosti so intenzivno sodelovale tudi znanstvene discipline. Evropske države so si lastile monopol nad zgodovino, še več, vse ostale civilizacije so obravnavale kot predzgodovinske ali celo nezgodovinske. Vsa preteklost koloniziranih območij je morala postati uzgodovinjena. Da bi postala del zgodovine z velikim Z, je morala biti šele proizvedena. Začela se je s prihodom kolonizatorjev, se homogenizirala in esencializirala, tako da je najbolje služila kolonialnim interesom. Tudi ali predvsem moderna antropologija je v skladu s tem družbe, ki niso bile del »civilnega« sveta, obravnavala kot primitivne, naravne in predružbene, torej kot tisto zunanost, ki je morala biti civilizirana, če je hotela postati notranost. »Primitivne« civilizacije drugih kontinentov so predstavljale materialno sliko, neke vrste fizično projekcijo tistega, kar je moderna psihologija imenovala nezavedno, neukrotljivo in nepodredljivo človeškemu umu. Nagone, strasti in instinkte je razumela »kot zunanost človeškega uma, kot podaljšek narave globoko znotraj nas.« (Hardt in Negri, 2003: 157) V vseh teh primerih se suverenost države oz. prostora, Sebstva in Civilizacije, konstituira in definira v dialektičnem odnosu s svojo zunanostjo.

Liberalna politična teorija je dihotomijo notranjost/zunanjost razumela kot dihotomijo javno/zasebno, pri čemer so javni prostori razumljeni kot mesta politike, potrjevanja in tekmovanja med posamezniki, notranjost pa predstavlja posameznikova zasebnost. Podobno se v času globalizacije globalni tokovi kapitala, informacij, blaga in ljudi dojemajo kot zunanjost, ki z deteritorializacijo povzroča homogeniziranje in stapljanje identitet, medtem ko bi naj lokalnost oz. reteritorializacija ohranjala notranjost, neko stanje naravne različnosti.

Že v moderni so obstajali poskusi iskanja izhoda iz te dihotomije. Machiavelli, Spinoza in Marx, ki ju kot najboljše zglede kritične tradicije moderne izpostavljata Hardt in Negri, so svojo kritiko postavili na mejni prostor med zunanjostjo in notranjostjo. V iskanju možnosti osvoboditve, torej oblikovanja neke zunanosti, ki bi jo prinesla eksplozija antagonizmov moderne suverenosti, so vedno izhajali iz realnih zgodovinskih procesov: «Pri Machiavelliju se konstituirajoča oblast, ki naj bi utemeljila demokratično republiko, rodi iz zloma srednjeveškega reda in potrebe po regulaciji kaotičnih transformacij moderne.» (Hardt in Negri, 2003: 155) Spinoza potrebo po demokraciji definira iz omejenosti monarhije in aristokracije, Marx pa zunanost menjalne vrednosti najde v uporabni vrednosti. Hardt in Negri tem idejam pripisujeta neko realno moč preobrazbe, nek poskus preseganja obstoječega stanja, vendar hkrati opozarjata, da so to projekcije zunanje utopije, ki izhajajo iz notranjosti in tako ohranjajo razlikovanje med obema:»V vseh teh primerih se kritika moderne nahaja *znotraj* zgodovinske evolucije oblik oblasti, *notranjost*, ki išče *zunanjost*.« (Hardt in Negri, 2003: 155)

Avtorja *Imperija* trdita, da je v postmoderni oz. v imperialnem svetu zunanost dokončno izginila. »Postmodernizem«, ugotavlja Fredric Jameson, »je tisto, kar nastopi, ko je sklenjen proces modernizacije in narava dokončno izgine.« (Hardt in Negri, 2003: 157) Z drugimi besedami, vsa narava in vsi pojavi so izvzeti iz naravnega reda in razumljeni kot del družbeno proizvedene zgodovine. Tudi javni prostori, kot jih je razumela liberalna tradicija, se spreminjajo. Trge in skupščine so nadomestila velika nakupovalna središča, ki sicer ohranjajo iluzijo javnega prostora, vendar je njihova narava zasebna. Urbanistično načrtovanje trdnjavskih skupnosti in velikih prometnih žil megalopolisa določa premike

prebivalstva, ki so navidezno naključni in svobodni, vendar so v resnici jasno zamejeni in preprečujejo mešanje različnih populacij. Hkrati pa se prej zasebni prostor z uporabo sodobnih elektronskih medijev, varnostnih kamer, kreditnih kartic in še posebej medmrežja, vse bolj spreminja v javnega. Z drugimi besedami, javni prostor se vse bolj univerzalizira in sublimira, njegovo razlikovanje od zasebnega pa postaja nemogoče.

Iz te perspektive je mogoče razumeti tudi trditev Fukuyame (glej Fukuyama, 2002) o koncu zgodovine, ki jo Hardt in Negri interpretirata kot konec zgodovine moderne. Z izgubo zunanosti in absolutnega Drugega, ki bi jasno zamejila kraj in Sebstvo suverenosti, se je končala dialektika med notranjostjo in zunanostjo, ki je vodila v velike vojaške konflikte. Nerazločnost Drugega oz. sovražnika je povzročila njegovo razdrobitev, namesto ene velike krize imamo povsod krizna žarišča, ali kakor pravita Hardt in Negri, eno samo omnikrizo. Zato je v Imperiju vsaka vojna državljanska vojna, intervencijska in policijska akcija, vsak sovražnik je notranji sovražnik.

#### ***1.4. Produkcija subjektivite in družba kontrole***

Odsotnost zunanosti ima pomembne posledice tudi za razumevanje generacije subjektivitete. Preden se posvetimo tej analizi, pa moramo preučiti še koncept biopolitike, ki ga je na svojih predavanjih v sedemdesetih letih uvedel Foucault (glej Foucault, 1989). Začetek biopolitike zaznamuje »vpeljava življenja v zgodovino«, ki sovпада z vzponom kapitalizma na začetku 18. stoletja, ko sta ekonomija (v ožjem pomenu vladanje družini) in politika (v ožjem pomenu vladanje polisa) postali neločljivi, ko se razblini staro razlikovanje med *zoe* in *bios*, med »naravnim« in političnim življenjem. Biopolitika se torej rodi v trenutku, ko se vprašamo: »Kakšen je pravilen način upravljanja s posamezniki (kakor se pričakuje od očeta v odnosu do svoje žene in otrok) ter družinskim bogastvom in kako naj to skrbno pozornost očeta do družine prestavimo v upravljanje države?« (Foucault, 1991:92, prevod prirejen) Biopolitika, ki jo Foucault razume kot odnos vlada-prebivalstvo-politična ekonomija, se torej nanaša na dinamiko sil, ki vzpostavi nov odnos med ontologijo in politiko.

Na tem terenu Foucault razumevanje politične ekonomije razširi onstran analize odnosa med delom in kapitalom, saj zaobjema »celoto materialnega polja, kjer niso pomembni zgolj naravni viri, produkti dela, cirkulacija in obseg trgovine, temveč tudi upravljanje mest in cest, pogoji življenja (življenjski prostor, diete), število prebivalcev, njihova življenjska doba ter njihova sposobnost in pripravljenost delati.« (Foucault, 1980: 66) Politična ekonomija kot sintagma biopolitike torej zaobjema skup odnosov oblasti, ki se razširjajo skozi celotno družbeno telo. Podružbljanje sil, ki bi jim naj vladala politična ekonomija, pa sproži krizo suverenosti, saj te sile tehnologije vladanja prisilijo k imanenci, ki je vse bolj ekstenzivna. To transformacijo je Foucault poimenoval tudi premik od »suverenosti« (centralizirana in absolutizirana v Vladarju) k »vladljivosti« [gouvernementalité, op.p.] (decentralizirano vladanje in upravljanje). (glej Foucault, 1984) Tu se oblast suverena pretvori v upravljanje telesa, v razvoj disciplinarnih institucij (šola, zapor, bolnica, vojska) in regulacijskih mehanizmov (statistika, demografija, popisi prebivalstva, evidentiranje ipd.).

V disciplinarni družbi subjektivito proizvajajo institucije, torej specifično določeni, jasno zamejeni in zaprti kraji oblasti, ki vsak zase, skozi lastne materialne prakse, generirajo subjektiviteto posameznika: »Ta jasno zamejen *kraj* institucij odseva v predpisani in fiksirani *obliki* proizvedenih subjektivitet.« (Hardt in Negri, 2003: 164) Subjektiviteta je torej proizvedena, proizvajajo jo institucije, vsaka institucija proizvaja specifično subjektiviteto, posameznik pa v času svojega življenja prehaja iz ene v drugo institucijo. Preden nadaljujemo z gornjo tezo, moramo najprej opozoriti na nekaj trditev, ki jih je v zvezi z disciplinarno družbo razvil Foucault. Discipliniranje ni bilo vezano izključno na institucije, temveč je absolutno imanentno subjektivitetam. Disciplina ni kot nekakšen transcendentni Leviatan, ki nam narekuje naša dejanja, temveč je »notranja prisila, ki je nerazločljiva od naše volje ter imanentna in neločljiva od naše subjektivitete.« (Hardt in Negri, 2003: 267) Institucije torej niso bile same suverene, ampak so predstavljale mesto posredovanja s suverenostjo, saj so bile na nek način vseeno ločene oz. abstrahirane od družbenega polja produkcije subjektivitet. Foucault je ta razmik ponazoril s konceptoma dispozitiva, ki poenostavljeno pomeni strategijo in logiko izvajanja discipline ter

diagrama, ki je nekakšen okvir oz. kontekst, v katerem se lahko razvijejo različni dispozitivi. V tem smislu zaporniški panoptikon ni disciplinarna praksa, temveč instrument, ki omogoča samodiscipliniranje zapornikov.

Hardt in Negri seveda priznavata, da je subjektiviteta tudi v postmoderni družbeno proizvedena, vendar trdita, da se je transformiral kraj produkcije subjektivitete. Kakor je nakazal že Foucault in kasneje razvil Deleuze (glej Deleuze, 2002), tudi Hardt in Negri trdita, da so tradicionalne disciplinarne institucije v krizi, ker so se podrle ograde in zidovi, ki so jih razmejevali. Z zlomom disciplinarnih institucij, ki so predstavljale neko transcendenco nad družbeno ravno, se prične artikulirati družba kontrole, ki deluje skozi horizontalne mreže in s tem bliže ravni imanence. Odsotnost zunanosti ter neločljivost javnega in zasebnega pomenita prekinitev navezave specifičnih logik in praks na specifične institucije. Logika posameznih institucij se izvaja ves čas in na celotnem družbenem terenu, hkrati pa je njihovo delovanje intenzivnejše. Medtem ko je disciplinarno družbo zaznamoval prehod iz enega zaprtega prostora discipliniranja v drugega, pa družbo kontrole zaznamuje neprekinjenost, permanentnost nadzora, oblikovanja, izobraževanja. V disciplinarni družbi je človek imel več identitet, ki so se navezoval na točno določen prostor in čas. Te identitete so bile masovno proizvedene, standardizirane in medsebojno povsem zamenljive. Družba kontrole pa »... vključuje produkcijo subjektivitete, ki ni fiksirana v identiteti, temveč je hibridna in modulacijska.« (Hardt in Negri, 2002: 268)

Na tem mestu se postavi vprašanje, kdo ali kaj je dejavnik tega prehoda, suverena oblast ali nove sile, nad katerimi oblast nima nadzora? Foucaultov odgovor je nedvoumen. Biopolitika je zanj oblika oblasti, ki je rezultat multiple in heterogene moči upora in ustvarjalnosti. Ta dinamika sil problematizira vsako transcendentno organizacijo in vsak zunanji regulatorni mehanizem. Za Foucaulta, kakor za Hardta in Negrija, je upor primaren.



## 2. PREHOD K IMPERIJU

Strukturne spremembe, ki so pripeljale do vzpostavitve nove globalne suverenosti, do postmodernega Imperija, so torej po Hardtovem in Negrijevem mnenju posledica prilagajanja kapitala na krize, ki so jih povzročili upori multitudine. Tukaj sledita Marxovemu mnenju, da bi lahko napisali celo zgodovino tehnoloških inovacij, katerih edini namen je bilo disciplinirati sabotaže delavcev. V skladu s tem prehod k Imperiju analizirata skozi transformacijo proizvodnje, ki jo v dominantnih kapitalističnih državah ponavadi delimo na tri obdobja, določena s hegemonskim sektorjem produkcije: prvo, predindustrijsko obdobje, zaznamuje prevlada kmetijstva in izkoriščanje najosnovnejših oblik surovin (rudarstvo, primarni sektor), v drugi, industrijski fazi, je dominanten sektor industrija in manufakturna proizvodnja, v tretji, sedanji fazi, pa imajo osrednjo vlogo informacija, komunikacija in storitve. Prehod iz prve v drugo fazo avtorja Imperija imenujeta tudi modernizacija, prehod iz druge v tretjo fazo pa postmodernizacija oziroma decentralizacija in informatizacija proizvodnje. Pri tem poudarjata, da hegemonija določenega sektorja proizvodnje v posameznih fazah ni kvantitativna temveč kvalitativna, kar pomeni, da četudi delež vrednosti hegemonskega sektorja proizvodnje ni večinski napram ostalim sektorjem in ne zaposluje večine delovne sile, pa vse druge oblike proizvodnje in organizacije dela težijo k temu modelu (k industrializaciji ali informatizaciji).

### ***2.1. Industrializacija in svetovni New Deal***

Devetnajsto stoletje in začetek dvajsetega stoletja je bil čas dokončnega vzpostavljanja kapitalizma in čas prvega združevanja delavskih bojev, sindikatov in socialističnih organizacij. Industrializacija oziroma modernizacija proizvodnje je pomenila prvotno akumulacijo, ki je bila proces velike privatizacije nekdanjih javnih površin in dobrin<sup>5</sup>, s čimer se je udeleževala tudi produkcija delovne sile, predvsem s preseljevanjem kmečkega prebivalstva s podeželja v nastajajoča industrijska središča. Proces industrializacije je v

---

<sup>5</sup> Kot narava oz. skupnostna lastnina se je razumelo vse, kar ni bilo vključeno v kapitalistični odnos. Ta narava je bila z javnimi stroški spremenjena v drugo in tretjo naravo, ki je postala zasebna lastnina. Na tem mestu bil lahko potegnili paralele z »denacionalizacijskimi postopki« v postsocialističnih državah in »programi strukturnega prilagajanja« v ti. tretjem svetu in ponovno primarno akumulacijo, proizvodnjo kapitalistov in delavcev, gradnjo nacionalnih buržoazij.

ekonomskem in političnem smislu podpirala kolonizacija, ki je omogočala zadostno količino virov, poceni oz. suženjsko delovno silo in premeščanje razrednega konflikta iz metropole na periferijo. Takrat moderna imperialistična oz. dominantna država je kot kolektivni kapitalist s celotnim družbenim kapitalom upravljala z relativno malo intervencije ter uravnavala interese relativno malih kapitalistov. Na kolonialnih ozemljih je bil kapitalist še svobodnejši in je suvereno upravljal z lastnimi pravnimi in represivnimi strukturami.

Prva svetovna vojna in sovjetska revolucija sta predstavljale prvi resnejši izziv ustaljenemu kapitalističnemu redu. Grožnja, ki jo je predstavljala možnost širitve komunističnega vpliva iz vzhoda ter čedalje bolj povezan, organiziran in artikuliran delavski razred na zahodu, je takrat dominantne kapitalistične države prisilil k tehnološki transformaciji (represivna raba tehnologije, npr. vpeljava tekočega traku, masovne manufakture) in vpeljavi fiksnih mezdnih režimov. Koncept proletariata, ki se je postopoma oblikoval v tem obdobju in katerega paradigmatško figuro je predstavljal masovni industrijski delavec, je postopoma prevzemal avantgardni položaj med drugimi oblikami dela. Projekt proletariata je bila - skozi boj proti izkoriščanju in imperializmu in s tem proti državi kot glavnemu agentu obojega – izgradnja globalne skupnosti, kozmopolitska osvoboditev. Internacionalizacija proletarskih bojev je nakazala željo po razkroju teritorialnih meja in začetek težnje k globalizaciji.

V obdobju med obema vojnama se je država kot kolektivni kapitalist vse bolj soočala s krizo, ki jo je povzročil nastanek monopolov in kvazimonopolov, saj je rast moči posameznih kapitalistov zmanjševalo konkurenco in vse bolj omogočalo vsiljevanje njihovih partikularnih interesov. Hkrati so nenadzorovane dejavnosti ter neomejena izkoriščanje in brutalnost kapitalistov na kolonialnih ozemljih povzročala vse silovitejše upore, ki so destabilizirali tako metropole kot kolonije. Narasla je potreba po večji državni intervenciji, ki se je utelesila v protitrustovski in protimonopolni zakonodaji na eni strani in v podvrženju kolonialnih administracij nadzoru nacionalnih držav po drugi strani. Posledice prve svetovne vojne, sovjetske revolucije in internacionalizacije bojev so izboljšale pogajalska izhodišča dela proti kapitalu in vzpodbudile transformacijo

kapitalističnih odnosov dominacije. Medtem ko so dominantne kapitalistične države v Evropi na to krizo odgovorile z oblikovanjem države blaginje, ki je slonela na mešanici med državno podporo in imperializmi, je v ZDA preoblikovanje pravosodnih struktur in keynesianske monetarne politike, na kratko *New Deal*, dalo »nov zagon ameriškemu kapitalizmu, ki se je razvil v režim visokih plač, visoke potrošnje in tudi visoke konfliktnosti. Iz tega razvoja je izšla trojica, ki je vzpostavila moderno državo blaginje: sinteza taylorizma v organizaciji dela, fordizma v mezdnem režimu ter keynesianizma v makroekonomskem upravljanju družbe.« (Hardt in Negri, 2003: 203)

Brettonwoodski sistem, ki se je na zahodni polobli uveljavil po drugi svetovni vojni, je predstavljal nekakšen *New Deal* na svetovni ravni. ZDA so si z dolarskim zlatim standardom zagotovile ekonomsko hegemonijo v celotnem kapitalističnem svetu, Marshallov načrt pa ni izvozil zgolj dolarjev, temveč tudi oblike produkcije in s tem produkcijske odnose. Keynesianizem, kakršnega so poznali v ZDA, se je s prenosom nadzora nad mednarodnim monetarnim sistemom iz prej večinoma zasebnih bankirjev na vrsto vladnih in regulatornih organizacij<sup>6</sup>, prenesel na globalno raven. Čeprav dobrobiti novih oblik socialne pomoči niso bile niti približno enake za vsa geografska področja (večinoma so se nanašale le na nacionalne elite) in so prej služila kot ideološka obljuba, ki je disciplinirala delovno silo v projektu modernizacije, je svetovni *New Deal* po mnenju Hardta in Negrija pomenil paradigmatški preskok, saj njegovi »... trije mehanizmi – dekolonizacija, razsrediščenje proizvodnje in disciplinarnost – označujejo imperialno moč *New Deal*a in kažejo na njegovo preseganje starih praks imperializma.« (Hardt in Negri, 2003: 207).

## **2.2. Dekolonizacija in razsrediščenje proizvodnje**

Čeprav je bila dekolonizacija nedvomno pozitiven proces, pa je s sabo prinašal tudi nove oblike dominacije. Kot že omenjeno, antikolonialistični boji so bili večinoma vsrkani v hladnovojno delitev, hkrati pa je prišlo do oblikovanja novih notranjih elit in hierarhij, kar je nujno zatrla potenciale osvoboditve ne samo iz

---

<sup>6</sup> Med njimi so najpomembnejši Mednarodni denarni sklad (MDS), Svetovna banka (SB) in Splošni sporazum o trgovini in carinah oziroma današnja Svetovna trgovinska organizacija (STO)

odnosov političnega in ekonomskega suženjstva, temveč tudi iz primeža vsiljene kapitalistične modernizacije, ki se je na obeh straneh železne zavese izvajala v enaki meri. Tudi če so boji prepoznali disciplinarno naravo tako liberalnega kot socialističnega sistema upravljanja kapitala, so nove elite – ne glede na izbiro ideološkega tabora - ogromne sile osvoboditve potisnile v »mobilizacijo za produkcijo«. (Hardt in Negri, 2003: 206) Konstituirajoča moč se je ponovno oblikovala v konstituirano oblast, uporne multitude pa v ljudstvo. Vsi notranji razredni antagonizmi so bili v procesu plasiranja nacionalnega trga v globalno kapitalistično hierarhijo suspendirani v interesu nacionalne države, ali bolje rečeno, v interesu nacionalnih elit.

V tem smislu Hardt in Negri o novo pridobljeni suverenosti posameznih narodov govorita kot o *zastupljenem daru nacionalne osvoboditve*. Kljub temu pa sta prepričana, da so protikolonialni boji dodobra pretresli kapitalistični sistem in ga prisilili k transformacijam, ki so potisnile k Imperiju. Čeprav je dekolonizacija pomenila nastanek številnih novih nacionalnih držav, je hkrati pripomogla k pojemanju njihove moči oz. suverenosti. Ko je nacionalna država, ki je bila stoletja agent evropskega imperializma, postala sredstvo za osvoboditev podrejenih ljudstev, je moral »/u/mikajoči se imperializem. . . opustiti in uničiti svoje najboljše orožje, preden bi bilo uporabljeno proti njemu.« (Hardt in Negri, 2003: 272) Hkrati je vključevanje delovne sile podrejenih držav v svetovni trg povzročila, » . . . da so velike množice delavcev vstopile v disciplinarni režim moderne kapitalistične produkcije. . . s čimer so bile številne populacije osvobojene iz polsuženjstva, ki ga je ohranjal imperializem.« (Hardt in Negri, 2003: 210) Integracija v svetovni trg je po eni strani prinesla ponovno podreditev, vendar je hkrati odprla novo željo po osvoboditvi izpod disciplinarnega režima ter sprožila mobilnost proletariata, ki za razliko od imperialističnega odnosa med centrom in periferijo ni bila zgolj vertikalna in enosmerna, temveč je sprožila nove smeri bega in eksodusa. Te migracije so s prehajanjem meja rušile meje med notranjostjo in zunanostjo in s tem odločilno prispevale k oblikovanju paradigme, kjer zunanost ne obstaja več in kjer sta center in periferija oziroma prvi in tretji svet soprisotna. Tako je brettonwoodski sistem oz. svetovni New deal postal še ena oblika regulacije kapitalizma, ki je zaradi bojev multitud morala biti presežena.

Dekolonizacija pa je prinesla še eno pomembno posledico: nezmožnost neposredne premestitve krize iz dominantnih držav, kar je povzročilo eksplozijo konfliktov na njihovem domačem terenu (leto 68, gibanje proti vojni v Vietnamu), ki so morali biti tam tudi razrešeni. Učinkovitost brettonwoodskega sistema je zašla v dokončno krizo, » . . . ko je kontinuiteta bojev v Združenih državah, Evropi in na Japonskem povišala stroške stabilizacije in reformizma ter ko so antiimperialistični in antikapitalistični boji v podrejenih državah začeli spodkopavati črpanje superprofitov.« (Hardt in Negri, 2003: 220) Razsrediščenje proizvodnje in širitev disciplinarnega režima na globalno raven je povzročila tudi težnjo k poenotenju bojev in njihovi akumulaciji, kar sicer ni uničilo starih hierarhij med prvim in tretjim svetom, vendar se delavski razred na zahodu ni več mogel zanašati na prednosti, ki jim ga je zagotavljal imperialistično prenašanje krize na zunanost.

ZDA so leta 1971 pod predsedovanjem Nixona ločile dolar od zlatega standarda, kar je po eni strani pomenilo dokončen zaton brettonwoodskega sistema, po drugi strani pa je kriza odprla številne možnosti transformacije produkcije in produkcijskih odnosov, vendar ta proces še zdaleč ni bil enoznačen. Različne regije, države in celo različne pokrajine znotraj držav so se vključevale z različno hitrostjo in intenzivnostjo. Ne glede na posamezne razlike v stopnji prestrukturiranja je kapitalistična kriza vzpodbudila transformacijo, ki pa krize ni razrešila. Pomenila je zgolj ekstremizacijo produkcijskega (taylorizem) in reprodukcijskega (fordizem) režima, ki sta s tem trčila ob mejo svoje učinkovitosti. Zato je po mnenju Hardta in Negrija kriza potrebovala tehnološko transformacijo, ki bi odgovorila na »spremembo *same kompozicije proletariata* ter tako v njegovo integriranje, dominiranje in profitiranje iz njegovih novih praks in oblik.« (Hardt in Negri, 2003: 222) Za učinkovito razrešitev krize je moral kapital odgovoriti na nepovratne spremembe same delovne sile, ki so jih vzpodbudile prakse kot je zavračanje dela in tradicionalnih družbenih oblik ter študentska, protivojna, feministična in protikulturna gibanja, ki so v tem obdobju pomenila le najvidnejši del ogromne produkcije novih družbenih subjektivitet.

Ključen dejavnik razreševanja te krize je bilo delovanje transnacionalnih korporacij (TNK), ki so s prestrukturiranjem teritorijev ter njihove proizvodnje in populacij spodbudile razvoj tehnologije in njeno informatizacijo, kar je odločilno prispevalo k razvoju novih subjektivitet in tipov dela, ki so v imperialni fazi zavzele osrednje mesto. Ta prehod Hardt in Negri poskušata razložiti z Marxovim razlikovanjem med formalno in realno subsumpcijo<sup>7</sup>. Stare imperialistične prakse so pomenile ekspanzijo kapitala na zunanost in njeno ponotranjenje (z vključevanjem zunanjih delovnih praks v svoje produkcijske odnose), kar je Marx imenoval *formalna subsumpcija* dela pod kapital. Ko pa je zunanost ponotranjena, nastopijo procesi *realne subsumpcije*, ki so neodvisni od zunanosti, saj »/z/ realno subsumpcijo postaja integriranje dela v kapital bolj intenzivno kot ekstenzivno, družba pa je čedalje bolj krojena po meri kapitala. Zagotovo obstajajo procesi realne subsumpcije brez svetovnega trga, a svetovni trg se ne more uresničiti brez procesov realne subsumpcije.« (Hardt in Negri, 2003: 212) Svetovni trg se je torej vzpostavil ne samo s transformacijo produkcijskih oblik ter finančnih in monetarnih mehanizmov, temveč tudi s transformacijo produkcijskih odnosov in s tem oblike kapitalistične komande. Z drugimi besedami, sprožili so se procesi realne subsumpcije, ki ne vključujejo zgolj ekonomskih aspektov družbe, temveč postane njen objekt družba sama. V produkciji vrednosti in kapitala postane osrednja produkcija življenja oziroma ustvarjanje, upravljanje in nadzor populacij.

Zastarelost disciplinarnega modela in nezmožnost odgovora na produkcijo novih subjektivitet, je po mnenju Hardta in Negrija tudi poglavitni vzrok za razpad sovjetskega režima. Kot smo že omenili je po drugi svetovni vojni ves svet zajela modernizacijska mrzlica, pri čemer Sovjetska zveza in njeni sateliti niso bili nobena izjema. Še več, stalinistično razumevanje marksizma in modernizacije je ustvarilo pošast, usmerjeno v uničenje vseh osvoboditvenih želja in potencialov. Tako kot v večini postkolonialnih držav je tudi v Sovjetski zvezi prišlo do enačenja revolucije z nacijo in do subsumpcije konstituirajoče moči pod konstituirano oblast v obliki nacionalne elite. Sam disciplinarni model

---

<sup>7</sup> S tem razlikovanjem se skuša odgovoriti tudi na vprašanje, ki so si ga zastavljali številni teoretiki imperializma, namreč zakaj se kapitalizem in kapitalistična ekspanzija lahko nadaljujeta takorekoč v neskončnost, tudi ko »zmanjka« zunanosti.

se v državah vzhodnega bloka ni bistveno razlikoval od modela, uveljavljenega v zahodnih državah. Tayloristični in fordistični model produkcije je nadgrajevala keynesijansko - socialistična politična komanda, ki »... ki je bila navznoter zgolj modernizirajoča, navzven pa imperialistična.« (Hardt in Negri, 2003: 228) Statičnost nefleksibilnega in neprilagodljivega disciplinarnega modela je utrjevala še sovjetska birokracija, ki je dodatno otežila implementacijo vsake spremembe, ki bi lahko odprla prostor za nove subjektivitete delovne sile. Avtorja *Imperija* trdita, da so se slednje razvile po veliki mobilizaciji za vojno in njihovemu kasnejšem vpoklicu v veliki projekt modernizacije, katerega rezultat je bil, da je proletariat vzhodnega bloka (čeprav zdesetkan od vojne in stalinistične represije) do konca sedemdesetih let dvajsetega stoletja razvil iste zahteve po višjih plačah in svobodi kot proletariat na zahodu. Največji izziv sovjetskega režima tako ni bil zunanji sovražnik ali hladnovojna ideološko-tehnološka tekma, »... temveč nova subjektiviteta delovne sile ter njena nova intelektualna in komunikativna sestava.« (Hardt in Negri, 2002: 229)

Sovjetski režim se je dobesedno sesedel sam vase zaradi notranjih nasprotij, ki jih je relativna izolacija od vzpostavljaljočega kapitalističnega svetovnega trga še dodatno okrepila. Produktijski odnosi in njihova oblika politične komande, utelešene v sovjetski birokraciji, vzpostavljeni v času poveljne modernizacije, so v dveh desetletjih popolnoma zastareli in onemogočili zvišanje produktivnosti, ki bi temeljila na izkoriščanju razvoja novih intelektualnih produktivnih sil in njihove ustvarjalnosti. Čeprav je Sovjetska zveza do srede sedemdesetih let na produktivnem, tehnološkem in znanstvenem področju parirala Združenim državam in jih v posameznih segmentih celo prehitevala, je bitko izgubila na domačem terenu. Ker se njen model disciplinarnega vladanja ni uspel prilagoditi krizi, ki so jo povzročili upori proti birokraciji in togosti produktijskega režima, socialistično upravljanje kapitala ni imelo materialne osnove, ki bi lahko pripeljala do spremembe paradigme in s tem premestitve krize, kakor je to uspelo kapitalističnim državam pod okriljem ZDA. Poskusi demokratizacije in fleksibilizacije proizvodnje v obliki glasnosti in perestrojke so prišli prepozno, da bi zaustavili mobilnost in odtegnitev konsenza s strani intelektualnega in nematerialnega dela.« V bistvu je dezertacija proizvodnih kadrov dezorganizirala disciplinarni sistem birokratskega sovjetskega sveta in ga udarila v srce.

Množični eksodus visokokvalificiranih delavcev Vzhodne Evrope je odigral osrednjo vlogo pri padcu zidu.« (Hardt in Negri, 2003: 180) Tudi tokrat so krizo režima in njegovo transformacijo povzročile nove subjektivitete delovne sile. Njihov upor iz lokalnih omejitev in režimov discipline, njihov eksodus, nomadizem in dezertacija, so sistem prisilili k preoblikovanju in vzpostavitvi nove paradigme.



### **3.1. IMPERIALNA SUVERENOST**

Dovršitev procesa formalne subsumpcije je torej po mnenju Hardta in Negrija povzročil radikalne transformacije produkcije, subjektivitet in oblik komande, ki ga spremljajo. Ta premik smo ponazorili tudi kot prehod od fordizma k postfordizmu oziroma od disciplinarne družbe k družbi kontrole. Oba prehoda določata dve tendenci: razsrediščenje in mreženje, s čimer produkcija postaja vse bolj biopolitična, oblika komande pa vse bolj razpršena in konstantna. Tako razsrediščenje kot mreženje sta torej tendenca k ukinitvi zunanosti. Posledica teh procesov je tudi oblikovanje nove oblike globalne suverenosti, ki je ni več mogoče razumeti v izrazih moderne suverenosti in imperializma. Pri tem ne smemo zanemariti velike vloge, ki so jo pri preseganju moderne paradigme odigrale postmodernistične in postkolonialistične teorije. Te so prve izzvale binarnosti moderne in skušale afirmirati politiko različnosti, hibridnih identitet in fleksibilnih hierarhij.

#### **3.1. *Onstran dialektike***

Projekt postmodernističnih in postkolonialističnih teorij je bilo skozi nasprotovanje manihejskim delitvam moderne zrušiti tudi oblike rasizma, seksizma in kolonializma, ki jih te delitve ustvarjajo in utrjujejo. Kot osrednjo obliko dominacije v moderni so te teorije identificirale dialektiko, »tako zaradi njenega reduciranja mnogoterosti razlik na binarna nasprotja, kot tudi zaradi posledičnega subsumiranja teh razlik pod unitarni red.« (Hardt in Negri, 2003: 122) Radikalna postmoderna kritika, ki je navdihnila številna osvobodilna gibanja zadnje tretjine dvajsetega stoletja in se iz njih napajala, je zavrnila vsako dialektičnost in na njeno mesto postavila slavljenje različnosti in hibridnosti. Postmodernizem koncepte moderne suverenosti, fiksne meje in stroge ločitve med zunanostjo in notranostjo identificira kot orožje zatiranja, ki ohranja tako krivične globalne hierarhije kot oblike dominacije znotraj posameznih družb. Ta napad na suverenost se je odražal v številnih disciplinah. Pomembne posledice prinese v mednarodne odnose, kjer skuša izpodbijati prevladujočo realistično teorijo. V globaliziranem svetu nacionalne meje vse bolj

bledijo. Vse več je tokov, ki jih nacionalne države ne morejo kontrolirati, vse več je akterjev, ki presegajo pristojnosti posameznih držav. Zato je pojmovanje realistične teorije, ki svetovna ureditev dojema kot interakcijo med glavnimi akterji, torej državami, povsem zastarela. Postmodernistični projekt osvoboditve so »politike deterritorialitiranih tokov v gladkem svetu, brez togega brazdanja državnih meja.« (Hardt in Negri, 2003: 124)

Dojemanje moderne suverenosti kot oblike dominacije je skupna točka postmodernističnih in postkolonialnih teorij, v kolikor se je moderna suverenost enačila z evropskimi dominantnimi državami ter njihovimi imperialističnimi in kolonialnimi praksami. Med postkolonialnimi teoretiki Hardt in Negri posebej izpostavita Homija Bhabho (glej Bhabha 1994), ker njegov napad na dialektiko, binarne delitve ter homogenost in totalnost identitet, predstavlja primer prekrivanja postmodernističnih in postkolonialnih teorij. Če zatiranje deluje skozi poenotenje mnogoterosti in totalitarizirajočo logiko, je projekt osvoboditve v »osredotočanju na lokaliteto kulture, njeno hibridnost in v uporabi proti binarnemu strukturiranju družbenih hierarhij.« (Hardt in Negri, 2003: 126) Bhabha torej podobno kot postmodernistični teoretiki verjame, da oblast deluje izključno skozi binarnost in da je zatorej hibridnost osvobajajoča sama po sebi in da predstavlja silo, ki lahko uniči hierarhijo v celoti.

Hardt in Negri pa trdita, da so te teorije kljub njihovem izjemnemu prispevku pri spremembi paradigme ter odpiranju novih alternativ mišljenja in delovanja, v imperialni suverenosti izgubile na pomenu, saj je njihova kritika usmerjena v preteklost in napada sovražnika, ki je že presežen. Hibridne identitete niti najmanj ne ogrožajo imperialne suverenosti, saj Imperij deluje ravno skozi neko politiko različnosti, upravlja hibridne identitete in fleksibilne hierarhije. Sklicevanje na različnost je prevzel tudi korporativni kapital, ki s svojo ideologijo svetovnega trga ter svobodnega kroženja predstavlja antipod modernih binarnosti; omogoča, dopušča in celo pospešuje nastanek neskončnih razlik, vendar so te razlike v globalnih oblastnih mrežah strogo hierarhizirane. Postmodernistični diskurz je naletel na najplodnejša tla ravno na terenu trženja in korporacijskega menedžmenta, na področjih torej, ki najodločneje zaznamujejo biopolitično produkcijo Imperija. Vsaka različnost predstavlja

možnost nadaljnje intenzivne ekspanzije kapitala, novo skupino potencialnega potrošništva. Imperij je *united colors* globalnega kapitalizma.

### **3.2. Piramida globalne konstitucije**

Kar je bilo orožje proti moderni suverenosti, je sedaj orožje imperialne suverenosti. Ekspanzivna tendenca Imperija ni več ekskluzivna, temveč intenzivna, saj je njena strategija vključevanje in koaptacija pod enotno logiko oblasti. Imperialna suverenost v skladu z machiavellijansko koncepcijo konstituirajoče oblasti odpira prostor za nov konsenz, za novo kvaliteto celotnega suverenega telesa, ki se vzpostavi skozi interakcijo med oblastjo in protioblastjo. Iz tega izhaja, da je prostor imperialne suverenosti vedno odprt in teži k nenehni ekspanziji oblasti v mrežah. Ta mrežna suverenost seveda ne predpostavlja ukinitve hierarhij med posameznimi točkami, še vedno gre za neke vrste piramidalno mrežo. Njeno bistvo je prej povezanost, soodvisnost, večinoma celo hibridnost posameznih elementov, ki so za učinkovito ohranjanje reda prisiljeni sodelovati. Imperialna suverenost torej ne upravlja več določenega teritorija, temveč celoten skup globalnih tokov in populacij.

Konstitucionalni elementi globalne oblasti sestavljajo piramido, ki bi jo lahko razumeli kot formalno kompatibilno s Polibijevim modelom imperialnega Rima. Polibij je konstitucijo rimskega imperija razumel kot sintezo treh dobrih oblik vladavine. Na vrhu je aristokracija, katere utelešenje je imperator. Je temelj in poslednja instanca oblasti. Drugo plast sestavlja monarhija, katere predstavništvo je senat. V tej plasti se reproducira in cirkulira oblast. Tretjo in najširšo plast tvori demokracija, ki je reprezentirana v skupščini. Demokracija legitimira oblast, saj se ljudstvo skozi disciplino podredi suverenu, ta pa je izpostavljen nadzoru ljudstva. Imperialni Rim je torej strukturiran v mešani konstituciji treh oblik oblasti in po Polibiju prekinja s cikličnim pojmovanjem razvoja (od generacije h korupciji, od vzpona k zatonu), saj ta sinteza preprečuje zdrs dobrih oblik vladavine v slabe oz. njihovo korupcijo (v tiranijo, oligarhijo in anarhijo). Kasneje se je Polibijev model interpretiral na različne načine. Machiavelli je piramido razdelil na tri ločena razredna telesa, ki kljub konfliktom ohranjajo konstruktivno medrazredno ravnotežje. Pri Montesquieuju

in federalistih pa medrazredno ravnotežje zamenja ravnotežje treh vej oblasti, saj Machiavellijeve družbene skupine in telesa zamenjajo funkcije, ki bi naj bile izključno pravne kategorije in neodvisne od družbenih subjektov. Hardt in Negri trdita, da je Polibijev model najbližji sodobnemu imperialnemu modelu, saj bolj kot na ravnotežju in razvoju (modernega) konstitucionalizma sloni na odnosih sile, ki je povsem materialna. Vendar se sodobna imperialna piramida vseeno razlikuje od Polibijevega modela, saj jo določa prehod od mešane konstitucije (soprisotnost ločenih teles ali funkcij) k hibridni konstituciji. Ta hibridnost ima tako prostorsko (deteritorializacija in decentralizacija oblasti) kot časovno dimenzijo (nadzor se ne izvaja zgolj v disciplinarnih institucijah, temveč neprekinjeno in po celotnem družbenem terenu). Zaradi zlitja monarhičnih, aristokratskih in demokratičnih funkcij so posamezne plasti imperialne konstitucije hibridne in razpršene.

Tako prvo plast piramide oziroma globalno monarhijo sestavljajo tri ravni. Na vrhu so ZDA, ki zaradi svoje hegemonije nad uporabo sile zasedajo privilegiran položaj, vendar ne predstavljajo nekega teritorialnega centra oblasti, kajti: «... naš postmoderni Imperij nima Rima.» (Hardt in Negri, 2003: 259) Druga raven prve plasti vsebuje tiste nacionalne države, ki nadzorujejo globalne monetarne instrumente in s tem sposobnost urejanja mednarodnih menjav. Bolj ali manj iste sile zasedajo tudi tretjo raven, ki vojaški in monetarni hegemoniji dodaja hegemonijo nad biopolitično produkcijo oz. nad globalno produkcijo in reprodukcijo življenja. V drugi plasti piramide so telesa, ki skozi vzpostavljanje svetovnega trga artikulirajo in razporejajo globalno komando. To so predvsem transnacionalne korporacije, ki z jamstvom prve plasti skozi cirkulacijo kapitala, dobrin, delovne sile in tehnologije vzpostavljajo globalne komunikacijske mreže. So najpomembnejši mehanizem, s katerim Imperij razširja biopolitično produkcijo, nujno za njegovo vzdrževanje. Na drugi ravni te plasti so nacionalne države, ki opravljajo tri funkcije: politično (pogajanje z globalnimi silami), ekonomsko (pogajanje s transnacionalnim korporacijami in redistribucija dohodka) in biopolitično (filter globalnih tokov in discipliniranje prebivalstva). Tretjo in najširšo plast piramide tvorijo organizacije, ki predstavljajo Ljudstvo. Ljudstvo, ki v globalnih strukturah oblasti predstavlja multitudo, je samo predstavljano v nacionalni državi. Tako bi naj generalna skupščina Združenih

narodov preko predstavništva nacionalnih držav zastopala interese Ljudstev celotnega sveta. Vendar pa so v tej plasti pomembnejše organizacije, ki naj bi delovale neodvisno od držav in kapitala ter pogosto celo proti njim (globalna civilna družba). Sem Hardt in Negri prištevata medije, organizirane religije in nevladne organizacije.

S piramido imperialne oblasti se prekrivajo tri absolutna sredstva imperialne kontrole: «Bomba je monarhična oblast, denar aristokratska in eter demokratična.» (Hardt in Negri, 2003: 280) Grožnja popolnega jedrskega uničenja, s katero upravlja monarhična oblast, je spodkopala suverenost držav, saj razbija monopol nad izvajanjem sile in preprečuje sposobnost vodenja vojne. Grožnja imperialne bombe »je vsako vojno spremenila v izključno domeno administrativne in policijske oblasti.« (Hardt in Negri, 2002: 279) Drugo sredstvo absolutne kontrole je denar oziroma vzpostavitev svetovnega trga, ki pomeni erozijo monetarne suverenosti nacionalnih držav in njihovih nacionalnih trgov. V vse bolj prepletenem in medsebojno odvisnem svetu nacionalna država vse težje nadzira ali usmerja ekonomske tokove. To funkcijo so prevzeli monetarni mehanizmi, ki se ponovno reteritorializirajo v svetovnih metropolah. Tretji mehanizem imperialne kontrole so sodobni komunikacijski sistemi, ki se raztapljajo v etru. Deteritorializacija komunikacije »napada samo možnost navezave reda na prostor.« (Hardt in Negri, 2003: 279) in s tem spodkopava teritorialno in/ali nacionalno suverenost. Še več, »suverenost se dejansko artikulira skozi komunikacijske sisteme.« (Hardt in Negri, 2003: 279) Če bi prejšnja dva elementa lahko pogojno teritorializirali (bomba/Washington in denar/New York), pa je to povsem nemogoče v primeru komunikacije. Ta je postala osrednji element kapitalistične proizvodnje in oblikuje vse odnose med produktivnimi subjektivitetami, razpršenimi po celotnem družbenem terenu in po celotni zemeljski obli. Komunikacija je postala instrument realne družbene subsumpcije, ki je hkrati področje, na katerem se bodo morali odviti boji proti Imperiju.

### **3.3. Rasizem brez rase**

Samo delovanje imperialnega aparata komande bomo lažje razumeli skozi njegovo strategijo upravljanja z razlikami. Le ta sledi ti. trojnem imperativu, ki se glasi: »vključi, razlikuj, upravljaj.« (Hardt in Negri, 2002: 167) Prvi je vključevalni moment oz. »velikodušen, liberalen obraz Imperija.« (Hardt in Negri, 2003: 165) V nasprotju z imperialističnimi je imperialna komanda slepa za razlike oz. razlike izkorišča za lažje nadzorovanje in upravljanje. Imperij z univerzalnim vključevanjem zgradi nevtralni javni prostor oblasti, »ki omogoča vzpostavitev in legitimacijo univerzalnega pojma prava, ki tvori jedro Imperija.« (Hardt in Negri, 2003: 165) Pri tem je pomembno poudariti, da Imperij ne zanika razlik, temveč odriva tiste, ki so nefleksibilne in s katerimi se ne da upravljati. Na ta način ustvarja iluzijo vseobsegajočega konsenza in gladkega prostora, po katerem svobodno drsijo njegove konstitutivne subjektivitete. Drugi, razlikovalni moment, pa skozi povečevanje in poudarjanje razlik poustvarja in upravlja z lokalnimi in etničnimi identitetami, ki jih je pravo stopilo. Gre za poudarjanje multikulturalizma in tradicionalnih, avtohtonih veščin, običajev, tradicij in navad, vse v funkciji ohranjanja nekih predoločeni ločnic, ki pa niso biološke, temveč kulturne. Te razlike se v tretjem momentu, momentu upravljanja, hierarhizirajo. Imperialna oblast upravlja z antagonizmi med njimi sebi v korist.

Čeprav se zdi, da je v postmoderni rasizmu vse manj oz. da je presežen vsaj od ukinitve apartheida, pa avtorja Imperija trdita, da je ta predstava le mogočna iluzija. Vzrok za navidezno izginotje rasizma vidita v čedalje težem prepoznavanju njegovega delovanja, saj si je imperialni rasizem nadel obleko modernega antirasizma. Ta trditev se nanaša predvsem na dejstvo, da imperialna rasistična praksa povzema argumente modernega antirasizma, predvsem njegov napad na biološko determiniranost ras in hierarhij, ki iz nje izhajajo. Danes je splošno sprejeto, da so razlike naključne ter da jih poraja in določa kulturni, zgodovinski in sociološki kontekst. Vsaka razlika je torej družbeno proizvedena, biološke označevalce pa so nadomestili kulturni. V tem pogledu se moderni antirasizem in postmoderni rasizem prekrivata, vendar s tem ne ukinjata rasizma, temveč mu zgolj določita drugačne razlikovalne kriterije. To je Étienne Balibar poimenoval razlikovalni rasizem ali rasizem brez rase, saj »... biologija ne pomeni več njegovega temelja in podpore, sedaj kultura zapolnjuje vlogo, ki jo prej igrala biologija.« (Hardt in Negri, 2003: 161)

Imperialni rasizem skozi biološki relativizem sicer vzpostavi enakost med različnimi rasami, vendar kulturna determiniranost znova odpre prostor segregaciji in ločevanju. Medtem ko je moderni rasizem segregacijo izvajal na podlagi neke naravne hierarhije med rasami, imperialni rasizem segregacijo razume kot naključno, odvisno predvsem od socioloških in kulturnih dejavnikov. Vendar zato segregacija ni nič manj nujna in esencialistična. Imperialni rasizem deluje po tržnem principu, kjer se vrednost posameznih razlik giblje po istih zakonitostih kot vrednost blaga. Mera vrednosti pa je prilagojenost prevladujočemu ekonomskemu in vrednostnemu sistemu globalnega neoliberalnega kapitalizma, ki zavrača vse oblike življenja, ki ne ustrezajo logiki profita. Razlike med kulturami, načini bivanja in oblikami življenja so dovoljene le, v kolikor podpirajo globalni kapitalistični sistem akumulacije.

To lahko vidimo povsod. Staroselci v srednji Ameriki imajo lahko drugačno kulturo le, v kolikor se podredijo turistični industriji, ki njihovo različnost trži. Drugačne kulture v urbanih središčih lahko obstajajo le, v kolikor se prodajajo kot življenski stili, kot imidži, kot s kapitalom izmenljive identitete. Težava se pojavi vedno tedaj, ko staroselci razumejo lastno kulturo kot različen način produkcije, kot različne produkcijske odnose in kot različen tip lastnine, ki organizira družbeno produkcijo in zahteva drugačne družbene in politične oblike. Takrat postane koncept multikulturalnosti nevarno radikalen. Multikulturalnost se s tem ne tiče več zgolj »smetane na kavi«, oblagovljenih kulturnih izrazov in identitet, družbene nadstavbe in pluralnosti ideologij. Postane koncept, ki začne napadati sam fundament globalnega kapitalističnega sistema, privatno lastnino, ekonomijo, ki sloni na profitni logiki in akumulaciji kapitala, mehanizme, ki vse oblike življenja, vse življenske procese, družbeno sodelovanje in komunikacijo zreducirajo na eno mero vrednosti, na kapital. Podobno se koncept multikulturalnosti zradikalizira, ko v urbanih okoljih različne kulture svojo različnost razumejo predvsem kot drugačne odnose v produkciji, kot drugačen tip lastnine, kot ekonomijo, ki ne sloni na profitni logiki.

Spričo današnjih modifikacij se princip delovanja različnih gibanj proti rasizmu, ki so se organizirala v skladu s postmodernističnimi teorijami, zdi presežen in

mestoma celo škodljiv. Ne samo kapital in oblike produkcije, v Imperiju je tudi rasizem prevzel postmodernistično sintagmo povečevanja razlik. Vendar so, kot smo videli, te razlike zgolj navidezne in večinoma služijo reprodukciji imperialne komande. Današnji antirasistični boji bodo morali najti možnost drugačnega načina organiziranja, onstran negativne dialektike identitetne politike, onstran liberalne sintagme *vsi drugačni, vsi enakopravni*. Suženj, če parafraziramo malcolma X-a, ki zgolj dobi dovoljenje za svojo svobodo, bo zmeraj ostal suženj. V tej situaciji je nekaj gotovo: proti neoliberalnemu, kapitalizmu ne moremo ponuditi niti modernih figur dominacije niti modernih figur upora. Afirmacija različnosti ne bo dovolj. Učinkoviti boj proti rasizmu mora obenem razbijati mehanizme, ki iz različnosti proizvajajo material kapitalistične produkcije. Boj za avtonomo multikulturalnost bo potekal na ravni biopolitične produkcije.



## 4. BIOPOLITIČNA PRODUKCIJA

O biopolitičnem strukturiranju sveta govorimo, ko se ne proizvajajo samo proizvodi, temveč tudi nove subjektivitete, novi producenti in njihovi odnosi, želje in potrebe. Ta prehod je posledica zaključka procesov formalne subsumpcije, ki so pomenili vključevanje zunanosti, tistega, kar je bilo izven kapitalove domene. Vendar konec procesa modernizacije ne pomeni, da je industrijska proizvodnja izginila ali da je izgubila na pomenu. Kakor je industrijska revolucija naredila kmetijstvo produktivnejše in je le-to postajalo vse bolj industrializirano, tako danes industrija postaja vse bolj informatizirana, industrijski procesi pa z integracijo informacijskih in komunikacijskih mrež postajajo fleksibilnejši in produktivnejši. Enako velja za trg delovne sile, kjer je modernizacija pomenila migracijo delavcev iz primarnega sektorja (kmetijstvo) v sekundarnega (industrija), postmodernizacija pa prinaša migracijo iz sekundarnega v terciarni sektor (storitve). O sodobni globalni ekonomiji torej ne smemo razmišljati v izrazih linearnega ali stopenjskega razvoja.<sup>8</sup> Posamezne ekonomije so mešanica različnih produkcijskih procesov, ki se ne izpodrivajo, temveč soobstajajo, mesto posamezne države v globalni hierarhiji pa se določa s stopnjo informatizacije teh procesov.

### 4.1. Nematerialno delo

Prehod v informatizacijo produkcije pomeni predvsem spremembo narave dela<sup>9</sup>, ki z osrednjostjo komunikacije in informacije postaja vse bolj nematerialno. Treba je izpostaviti, da se ta nematerialnost nanaša na produkt in ne na producenta oziroma produkcijska sredstva, zato nematerialno delo definiramo kot »delo, ki proizvaja nematerialne dobrine, kot so storitev, kulturni proizvod, znanje ali komunikacija.« (Hardt in Negri, 2003: 239) Čeprav

---

<sup>8</sup> Po tem vzorcu bi bile ekonomije dominantnih držav informatizirane, njim neposredno podrejene ekonomije industrializirane in tiste najbolj podrejene ekonomije še kmetijske.

<sup>9</sup> Spremembo v naravi in kvaliteti dela, ki jo je prinesla informatizacija produkcije, najlažje ponazorimo s spremembami v avtomobilski industriji oziroma s prehodom od fordizma k toyotizmu. Medtem ko je bila uspešnost fordistične produkcije relativno neodvisna od informacije ter komunikacije med proizvodnjo in trgom, saj je standardizirano blago lahko vedno računalo na zadostno povpraševanje, pa toyotizem teži k nenehni interaktivnosti, informacijo postavi v središče produkcije, saj je blago prilagojeno povpraševanju, včasih je proizvedeno šele po naročilu, v obratni smeri pa informacija in komunikacija (predvsem skozi trženje) prilagaja in proizvaja povpraševanje in potrebe.

nematerialno delo v globalni ekonomiji zavzema vse višje položaje in postaja gonilna sila razvoja, ga ne smemo razumeti kot izoliranega ali celo kot delo nove globalne aristokracije. V svojih različnih oblikah teži k razširitvi po celotnem produkcijskem polju, v večji ali manjši meri je sestavni del celotne delovne sile in vseh delovnih praks. Prav tako ga ne smemo razumeti kot homogenega, saj ga kot vse ostale oblike dela prečijo tako geografske kot spolne in rasne delitve. Nematerialno delo prečijo tudi hierarhične delitve, ki se nanašajo na različne aspekte nematerialnega dela, ki se med seboj ločujejo predvsem glede na delež, ki ga pri produkciji in konsumpciji nematerialne dobrine zavzema somatsko (torej telo oziroma možgani). Na ta način se diferencira storitev npr. računalniškega programerja in medicinske sestre, čeprav je v obeh primerih delo nematerialno. Delo računalniškega programerja ustreza prvemu aspektu nematerialnega dela, ki se nanaša na računalniško in komunikacijsko področje, delo medicinske sestre pa afektivnemu aspektu nematerialnega dela.

Hardt in Negri v grobem ločita dva tipa nematerialnega dela, ki ustrezata prvemu aspektu. Pri prvem tipu je somatska dimenzija najmanj prisotna, nanaša se predvsem na industrijsko proizvodnjo<sup>10</sup> in na njen odnos s trgovino, ki vse bolj vključuje komunikacijske tehnologije (toyotizem). Proizvodnja trajnih dobrin se meša z nematerialnim delom in k njemu tudi teži, kar spreminja same produkcijske procese, ki vse bolj postajajo storitve. Drugi tip je interaktivno delo simbolne analize in manipulacije, ki je predvsem lingvistično in intelektualno delo ter proizvaja ideje, mentalne procese, podobe in podobno. Robert Reich, ki je poimenoval in podrobneje analiziral ta tip dela (Reich, 1991: 177), je pod to kategorijo uvrstil razreševanje in identificiranje problemov, vendar opozarja, da to delo ni nujno ustvarjalna in inteligentna manipulacija informacij, temveč vključuje tudi veliko rutinskih opravil (vnašanje podatkov), ki so tudi nižje ovrednotena. Notranja vrednostna hierarhija nematerialnega dela postaja vse pomembnejša z vidika prenosa produkcijskih sredstev in procesov, ki odločilno vplivajo na oblikovanje globalnih hierarhij. V zadnjih tridesetih letih smo bili priča transferju industrijske proizvodnje iz dominantnih kapitalističnih držav v

---

<sup>10</sup> Seveda se informatizira tudi kmetijstvo, predvsem z genetskim modificiranjem semen, hrane in živali, s kompjuterizacijo kmetij, v odnosu do trga.

podrejene države. Danes tudi postsocialistične in nekatere azijske države zaradi 'cenovne nekonkurenčnosti delovne sile' izvajajo podobne ukrepe, vendar to ne spreminja njihovega položaja v globalni hierarhiji, saj industrijo večinoma nadomeščajo s storitvami nižje vrednosti, ki jih 'izvažajo' dominantne ekonomije (v katerih se razvija in investira v storitve z višjo vrednostjo).

Sodobni ekonomisti in gospodarstveniki se ukvarjajo predvsem s prvim aspektom nematerialnega dela. Obstaja pa še drugi, enako pomemben ali celo pomembnejši, afektivni aspekt. 'Odkritje' tega dela, ali bolje, definicija proizvodnje in manipulacije afektov kot dela, je zasluga feminističnih teorij druge polovice dvajsetega stoletja. Kar seveda ni naključje, saj se je afektivno delo tradicionalno povezovalo z reprodukcijo, torej s ti. 'ženskim delom', ki so ga sicer priznavali kot življenjsko pomembno aktivnost, vendar ni bilo ovrednoteno kot delo, saj npr. skrbniško delo (kot eno izmed najpomembnejših vidikov afektivnega dela) ni bilo posredovano preko trga, ker se ni izvajalo preko prodajno-kupniškega odnosa, temveč naj bi bilo osnovano na ljubezni in 'prostovoljstvu'. Kategorija dela in s tem produkcije vrednosti, je bila torej rezervirana za produkcijo materialnih, trajnih in na trgu izmenljivih dobrin, za ti. 'moško delo'. Z informatizacijo proizvodnje pa pride do preobrata tega razumevanja, saj nematerialno delo ni samo ovrednoteno in posredovano preko trga, temveč celo izpodriva materialno in postaja vodilno v produkciji vrednosti, pri čemer ne smemo pozabiti, da hierarhije med obema aspektoma nematerialnega dela ostajajo. To nas ne sme navesti na razmišljanje, da je dejstvo, da afektivno delo proizvaja vrednost, nekaj novega, saj se mu je vedno pripisovala določena družbena vrednost. Radikalna novost pa je stopnja, do katere je nematerialno afektivno delo postalo neposredno produktivno in stopnja, do katere je postalo posplošeno v večini ekonomskih sektorjev. Novost informatizacije produkcije torej ni dejstvo, da je afektivno delo postalo obravnavano kot delo, temveč dejstvo, da je njegova produktivnost preseгла produktivnost materialnega dela.

Že iz samega imena izhaja, da se afektivno delo nanaša predvsem na proizvodnjo in manipulacijo afektov, je torej vidik nematerialnega dela, ki se nanaša predvsem na somatsko. Čeprav je producent in konzument afektivnega

dela materialen (telo), je afektivno delo »nematerialno, saj so njegovi proizvodi neotipljivi, občutek olajšanja, ugodja, zadovoljstva, razburjenja, strasti.« (Hardt in Negri, 2003: 240) In če je primarni produkt komunikacijsko produkcijskega dela predvsem ideja, je osrednji produkt afektivnega dela odnos, ki vedno podrazumeva človeški stik, ki je lahko neposreden oziroma aktualen (kot v zdravstvu, skrbništvu, osebnih storitvah), ali posreden oziroma virtualen (kot v zabavni industriji, medijih, spletnih storitvah). Vendar pa večina storitev nematerialnega dela sestoji iz obeh idealnih tipov, ki se med seboj prepletata in prežemata. Tako na primer intelektualne in lingvistično-simbolne dimenzije komunikacije ne moremo ločiti od njene afektivne dimenzije, tako na strani proizvajalca kot na strani potrošnika. Vsa družbena komunikacija in interakcija, gradnja skupnosti, odnosov in idej, vsebuje oba aspekta, ravno tako kot se vsako nematerialno delo meša z materialnimi oblikami dela.

Osrednjost nematerialnega dela pa prinaša še nekaj radikalnih posledic. Prvič, zastira oziroma ukinja staro delitev na intelektualno in manualno delo. Če bi pri prvem aspektu nematerialnega dela lahko dejali, da je intelektualno in netelesno, pa afektivno delo presega to delitev, saj je hkrati telesno in intelektualno. Drugič, nematerialno delo presega delitev na produkcijo in reprodukcijo, saj je tako v produkcijsko komunikacijskem aspektu kot v afektivnem aspektu osrednja produkcija družbenih odnosov: nematerialna produkcija je biopolitična produkcija, je produkcija in reprodukcija družbenega življenja samega. Nematerialno delo je dovršilo proces realne subsumpcije, saj vsaka aktivnost teži k temu, da bo postala ovrednotena kot delo in vsak element družbenega življenja teži k temu, da postane zasebna last. Tretjič, osrednjost komunikacije in informacije v produkciji onemogoča Habermasovo (glej Habermas, 1981) delitev na komunikacijsko dejavnost, ki se nanaša na človeške odnose in izmenjavo ter instrumentalno dejavnost, ki se nanaša na ekonomsko produkcijo, temelječo na odnosu sredstvo-cilj:«Delovni proces ni več molčeč, ampak govoriči. Komunikacijska dejavnost v etično-kulturnih odnosih in politiki nima več svojega privilegiranega ali celo ekskluzivnega terena, nič več ne čutimo njene odsotnosti na področju materialne reprodukcije življenja.» (Virno, 2003: 94) Tudi tukaj bi lahko potegnili ločnico med prvim in drugim aspektom nematerialnega dela, saj bi za prvega lahko trdili, da je

komunikacijsko dejavnost postvaril in degradiral v ekonomsko produkcijo. Vendar afektivni aspekt poudari obratni proces, namreč 'elevacija' komunikacijske dejavnosti v center proizvodnje.

#### **4.2. Mrežna produkcija**

Ko je informacija postala poglavitna produkcijska surovina, ki se s pomočjo komunikacijske tehnologije z minimalnimi stroški in v hipnem času transportira iz ene poljubne točke v drugo, je drastično upadel pomen razdalje med posameznimi produkcijskimi enotami. »V prehodu k informacijski ekonomiji je kot organizacijski model proizvodnje tekoči trak nadomestila *mreža*, ki preoblikuje oblike kooperacije in komunikacije znotraj vsakega kraja produkcije in med njimi.« (Hardt in Negri, 2003: 242) Kooperacija in komunikacija sta bili v industrijski proizvodnji določeni z bližino, tako s fizično razporeditvijo delavcev v tovarnah kot z omejitvijo sodelovanja med produkcijskimi obrati, ki se je zaradi stroškovne in produkcijske organizacije reduciralo na najbližje obrate. V informacijski produkciji pa postaja kooperacija, tako kot delo samo<sup>11</sup>, vse bolj abstraktna, saj »/d/elovni procesi potekajo v obliki, ki je skoraj popolnoma združljiva s komunikacijskimi mrežami, v katerih imata lokacija in oddaljenost le majhen pomen.« (Hardt in Negri, 2003, 243)

Procesu informatizacije proizvodnje je inherenten proces ponovne centralizacije komande. Kakor komunikacijske tehnologije omogočajo mrežno, decentralizirano in deteritorializirano produkcijo, tako omogočajo 'virtualni panoptikum', nadzor nad produkcijskimi procesi, ki ni časovno določen ali odvisen od bližine, temveč se izvaja ves čas in s katerekoli točke, ne glede na razdaljo. Vendar je komanda prav tako kot produkcija odvisna od komunikacijske infrastrukture, ki pa ni homogena, temveč je kombinacija oziroma hibrid dveh modelov, ki se razlikujeta glede na stopnjo kontrole, ki jo omogočata. Prvi oziroma demokratični model komunikacijske infrastrukture je horizontalen in rizomatičen, nima osrednje točke in nobena točka ni

---

<sup>11</sup> Z vključitvijo komunikacijskih tehnologij v produkcijo, postaja računalnik osrednje produkcijsko sredstvo, obvladanje računalniških funkcij oziroma računalniška pismenost pa osnovna delovna praksa. Dela, ki so nekdanj zahtevala različne delovne prakse, so danes vse bolj homogena, saj so mediirana z računalnikom, na katerem je možno z različnimi kombinacijami istih operacij narediti avto ali napisati simfonijo.

nepogrešljiva za delovanje druge. Primer takega modela je medmrežje, kjer osrednja kontrola ni možna, saj posamezni vozli, ki jih je potencialno neskončno in so med sabo povezani, komunicirajo neodvisno od drugih in tako odpirajo nešteto potencialnih kombinacij komunikacije.

Drugi oziroma oligopolistični model, značilen predvsem za sodobna radijska in televizijska omrežja, pa je arborescenten in vertikalni, poti komunikacije pa so večinoma v naprej določene (čeprav je število uporabnikov potencialno neskončno), kar omogoča skoraj popoln nadzor. Ta model bi lahko imenovali tudi informacijski fordizem, saj ga »opredeljujejo centralizirana proizvodnja, masovna distribucija in enosmerna komunikacija.« (Hardt in Negri, 2003: 246) Oblika informacijske infrastrukture in seveda vprašanje nadzora nad njo je vitalnega pomena za celotno produkcijo, s čimer postaja osrednje konfliktno področje, na katerem se bojujejo različni kapitalski interesi. Ker komunikacija, ki jo proizvaja in distribuira informacijska infrastruktura »ne samo izraža, temveč z množenjem in strukturiranjem medsebojnih povezav prek omrežij tudi organizira gibanje globalizacije« (Hardt in Negri, 2003: 39), se področje infrastrukture vzpostavlja tudi kot prizorišče razrednega boja.

### **4.3. Nekraj izkoriščanja**

Omenili smo že, da je bila v industrijski družbi osrednja figura proletariata masovni tovarniški delavec, ki je bil izkoriščan na dialektično določenem kraju (v tovarni), v času delovnega časa. Proletariat se je organiziral internacionalno, njegov boj pa se je osredotočal na afirmacijo vrednosti, ki bi bila zunaj kapitalističnega odnosa. Marx je kot moderni analitik moderne svojo kritiko kapitalizma razvijal na meji med notranjostjo in zunanostjo oziroma na ti. 'dvojnem stališču' proletariata, ki označuje umeščenost proletariata v kapitalistični produkciji, kjer je po eni strani proletarec povsem notranji element kapitalu in njegova delovna sila predstavlja uporabno vrednost, po drugi strani pa je proletarec v času, ko ni neposredno izkoriščan (v produkciji), tudi izven kapitalističnih odnosov, kjer predstavlja čisto uporabno vrednost. Marxova analiza kapitalizma in njegovi predlogi osvoboditve so torej sloneli na

predpostavki, da sta produkcija in reprodukcija (tako ekonomska kot družbena) ločena procesa, pri čemer je prva kolonizirana s kapitalom, druga pa je 'zunanost', izven kapitalskih odnosov. Osvoboditev proletariata je torej uničenje 'notranjosti' in afirmacija čiste uporabne vrednosti.

Če v imperialni, biopolitični produkciji zunanost ne obstaja več, to seveda ne pomeni, da ni več izkoriščanja. Ravno nasprotno: informatizacija in razsrediščenje proizvodnje sta povzročili kolonizacijo tistega, kar je Marx razumel kot zunanost ter izkoriščanju podvrgli vse sfere družbenega življenja. Zaradi tega se je razširila tudi sama kompozicija oziroma kategorija proletariata, ki jo avtorja Imperija razumeta kot »široko kategorijo, ki vključuje vse tiste, katerih delo posredno ali neposredno izkoriščajo ter podjarmljajo kapitalistične norme produkcije in reprodukcije.« (Hardt in Negri, 2003: 55) Po eni strani so kapitalistični odnosi preželi vse družbene odnose, saj nematerialna delovna sila – ki ni uničila klasičnega proletariata, temveč je zgolj zasedla njegovo osrednjo vlogo v produkciji – proizvaja vedno in vsepovsod, njena aktivnost ni omejena na delovno mesto ali z delovnim časom. Hkrati pa družbeni odnosi prežemajo produkcijo in so ji popolnoma notranji. Življenje je postalo produkcija in produkcija je postalo življenje. Proizvaja in izkorišča se neprestano in vsepovsod, zato se produkcija in izkoriščanje ne moreta kvantificirati ali locirati, sta onstran mere in onstran točno določenega kraja.

Biopolitična produkcija z osrednostjo vednosti in komunikacije predstavlja uresničitev težnje kapitalizma, kakršno je v Fragmentu o strojih opisal Marx: «Razvoj kapital fixe nakazuje, na kateri stopnji je obče družbeno znanje, knowledge, postalo *neposredna produktivna sila*» (Marx, 1985:506-507, poudarek dodan). Marx seveda govori o znanstveni vednosti, ki se utelesi (ali bolje, postane železo) v avtomatizirani strojni produkciji. A vendar je s konceptom generalnega intelekta označil celoten niz vednosti, ki določajo družbeno proizvodnjo in s tem tudi produkcijo.<sup>12</sup> Marx je torej napovedal

---

<sup>12</sup> Tukaj gre za navidezen paradoks. Marx po eni strani trdi, da sta produkcija in reprodukcija ločeni, po drugi strani pa naj bi sfera reprodukcije v oblik vednosti oz. generalnega intelekta postajala ključni faktor proizvodnje. Rešitev uganke leži v definiciji generalnega intelekta, ki ga je Marx popolnoma poistovetil z fiksnim kapitalom. Generalni intelekt Marxu predstavlja »mrtvo delo«, ki se utelesi v stroju, v produkcijskem sredstvu. V biopolitični produkciji pa vednost

tendenčno prvenstvo vednosti, ki pomeni, da delovni čas ni več nič drugega kot »bedna baza«: odslej se delavec nahaja ob boku procesa proizvodnje, saj vrednost ni več določena z delovnim časom, kakor je to definiral zakon delovne teorije vrednosti (vrednost blaga je določena številom delovnih, ki jih uteleša delavec):«Namesto tega stopi v ospredje razdiralno protislovje med produkcijskim procesom, ki je že oprt neposredno in izključno na znanost, in med mersko enoto bogastva, ki še sovпада s količino dela, vsebovano v proizvodih.» (Virno, 2003: 87) Danes lahko realizacijo odvečnosti delovnega časa vidimo v ti. nestalnih oblikah zaposlovanja in fleksibilizaciji delovne sile. Kar pa ne pomeni, da se dela manj. Nasprotno, produciramo ves čas, vendar je razlika med delovnim in »prostim časom« zamegljena, saj ju določa ista produktivnost: komunikacija, kooperacija, produkcija družbenih odnosov. Tako danes velik del proizvedene vrednosti izhaja iz dejavnosti, ki so zunanje samemu produkcijskemu procesu, ki so del tako imenovane sfere ne-dela. Tako se danes razlika med delom in ne-delom definira preprosto kot razlika med plačanimi in neplačanimi aktivnostmi, »meja med enim in drugim pa je samovoljna, spremenljiva in podvržena politični odločitvi.« (Virno, 2003, 90)

---

predstavlja neposredno živo delo, saj je produkcijsko sredstvo vedno bolj samo telo ter njegova sposobnost komunikacije in kooperacije.



## **5.5. SVET MNOGOTERIH SVETOV**

V prejšnjih poglavjih smo se osredotočali predvsem na opisovanje paradigme Imperija in na procese, ki so po mnenju Hardta in Negrija prispevali k transformacijam produkcije in suverenosti, katerih rezultat je bila sprememba paradigme. Ugotovili smo, da avtorja Imperija v globalizaciji neoliberalizma, ki se je pričela udejanjati po padcu berlinskega zidu, ne vidita zgolj nadaljevanja ali poglobljanja modernih oblik imperializma, temveč nastali globalni red razumeta kot nekaj radikalno novega, tako v smislu artikulacije konstituirane oblasti kot v načinu upora proti njej. Temeljna značilnost Imperija, po kateri se razlikuje od prejšnjih paradigem, je odsotnost zunanosti, ki jo Hardt in Negri definirata kot dokončno vzpostavitev svetovnega trga in dovršitev procesov realne subsumpcije. Z drugimi besedami, v novi paradigmi ni sivih lis na zemljevidu, ki bi obstajale izven odnosov kapitalistične dominacije, prav tako pa se je dovršila njena intenzivna ekspanzija, saj so ji podvrženi vsi aspekti družbenega življenja. V tem poglavju pa si bomo zastavili vprašanje, kako se odsotnost zunanosti reflektira v avtodefinicijah in strategijah postmodernih multitud, upornih subjektivitet, ki živijo in se borijo znotraj Imperija in proti njemu. Z analizo novih globalnih družbenih gibanj bomo skušali odgovoriti na vprašanje, ali je paradigma Imperija zgolj konstrukt oziroma utopična projekcija, ali pa lahko govorimo o njeni materialni konstituciji?

### **5.1. Globalizacija neoliberalizma**

Pojem globalizacija je verjetno najbolj splošen koncept, s katerim se od začetka devetdesetih let prejšnjega stoletja naprej označuje procese vse večjega ekonomskega povezovanja in soodvisnosti. Vendar globalizacija pomeni več kot le širitev in intenzifikacijo svetovne trgovine. Hkrati pomeni tudi poenotenje ekonomske in družbene produkcije v režim, ki ga največkrat označujemo s pojmom neoliberalni. Neoliberalizem bi lahko definirali na več načinov. Še več, verjetno je vprašanje, kaj je neoliberalizem, predvsem pa kakšne so njegove dolgoročne posledice, danes ključno politično vprašanje. Izvrševalci in ideologi neoliberalnih politik nas prepričujejo, da je neoliberalizem ekonomski model, s

katerim se povečuje prost pretok kapitala, dobrin, storitev in seveda ljudi, s čimer se izboljšuje standard vseh prebivalcev planeta. Za zagotovitev prostega pretoka se mora zmanjševati oziroma omejevati intervencije kolektivnega kapitalista oziroma države na trgu, kar se udejanja v denacionalizacijskih in privatizacijskih politikah širom sveta, prostotrgovinskih sporazumih, nastanku nadnacionalnih regulatornih organizacij. Vse dobrine so v imenu učinkovitosti upravljanja z njimi podvržene tržni kapitalistični logiki, vključno z dobrinami kot so voda, zemlja, veščine in vednost, geni, rastlinske in živalske vrste. Neoliberalizem je implementacija tržne logike na vse sfere življenja, vključno z življenjem samim.

Vendar nas zavest o pojemanju suverenosti nacionalne države ne sme napeljati na misel, da je neoliberalni režim neodvisen od države ali da jo bo postopoma celo ukinil. Kar je izginilo oziroma izginja, je dimenzija države kot prostora politične mediacije, medtem ko njena represivna dimenzija narašča. Ta se izraža predvsem kot funkcija nadzora, tako notranjega nad svojim prebivalstvom kot zunanjega nad svojimi mejami. Nacionalna država v neoliberalnem režimu ostaja ključni pogoj njegovega delovanja, saj ima funkcijo regulatorke globalnih tokov delovne sile in mehanizma njenega discipliniranja in kontrole. Kar nas pripelje do temeljnega paradoksa neoliberalne globalizacije. V tem tako opevanem svetu brez meja, svetovne proizvodnje in trgovine, povezanosti in soodvisnosti, se lahko svobodno giblje zgolj kapital, medtem ko se ljudje lahko gibljejo zgolj kot delovna sila, v funkciji potreb posameznega lokalnega, nacionalnega ali regionalnega trga, nikakor pa ne kot izraz lastnih potreb in želja. Odveč je omeniti, da se zgolj skozi represivno regulacijo migracij ohranja različnost profitne stopnje, ki je seveda posledica različne cene delovne sile. Svobodne migracije bi izenačile globalne profitne stopnje (kar je seveda ideologija ti. svobodne trgovine oziroma liberalne ekonomske teorije, po kateri bo svobodna trgovina prinesla blaginjo vsem, vendar pod svobodno trgovino ne podrazumeva tudi prostega pretoka delovne sile, vsaj ne v globalnem smislu), kar bi pomenilo, da se kapital več ne bi mogel zanašati na geografske razlike, ki mu danes kljub globalizaciji omogočajo boljše pogajalske pozicije napram delu. Te se izražajo v dejanskem umiku oziroma z večno možnostjo umika

kapitala drugam, kjer ga ne ovirajo zahteve dela ali lokalne regulacije (v smislu odgovornosti do lokalnih skupnosti, lokalnih surovin in lokalnega okolja).

## **5.2. Zunanosti ni več**

Kakor lahko govorimo o globalizaciji neoliberalizma, lahko govorimo tudi o globalizaciji upora proti kapitalističnemu uvrednotenju sveta. V zadnjih desetih letih smo pričali vse večji širitvi lokalnih in globalnih iniciativ, ki so globalizacijo neoliberalnega modela prepoznale kot globalizacijo revščine in vse večjega krčenja sfere političnega odločanja, torej demokracije. Posamezne iniciative se združujejo v globalno gibanje, katerega osnovni cilj ni zaustavitev procesov globalizacije, temveč vzpostavitev drugačnega režima globalizacije, ki bi slonel na univerzalizaciji pravic in demokratičnega odločanja o skupnih življenjskih pogojih. Gibanje gibanj, kakor se zaradi izjemne geografske razpršenosti in raznolikosti političnih tradicij in praks avtodefinira ta *metisage* globalnega upora, kot svoj začetek ali vsaj kot svojo inspiracijo navaja vstajo indijancev mehiškega jugovzhoda, ki so se poimenovali po mehiškem indijanskem revolucionarju iz začetka dvajsetega stoletja, Emilianu Zapati. Da je Mehika 1. januarja 1994 lahko vstopila v Severnoameriško prostotrgovinsko območje (NAFTA), je morala iz svoje ustave črtati (revolucionarni) člen, ki indijanskim staroselcem zagotavlja pravico do skupnostne zemlje, tako imenovanih *ejid*. Zapatistična vstaja je NAFTA prepoznala kot svojo smrtno obsodbo, saj je posegla v samo existenco že stoletja zatiranih staroselcev. Na dan vstopa so Zapatisti severnoameriški politični in ekonomski vrhuški poslali sporočilo, ki jo je zateklo dobesedno pri odpiranju šampanjcev: «Oprostite, da motimo, a to je revolucija!»

Odprla se je globalna fronta, na kateri ne poteka zgolj bitka dveh konceptov lastništva – zasebnega in skupnostnega, temveč se postavlja vprašanje, do katere meje lahko poteka proces lastninjenja. Indijanci zemlje ne razumejo zgolj v sferi produkcije, temveč jo razumejo predvsem v sferi reprodukcije, reprodukcije celotnega ekonomskega, političnega, religioznega, družbenega, skratka biopolitičnega življenja: »Kaj ima v lasti zemljo? Kako se more prodati? Kako se more kupiti? Sploh nam ne pripada, ker smo mi njeni, njeni otroci smo.

Tako je bilo od zmeraj, vedno. Zemlja živi, ko hrani črve. Ima kosti in kri, ima mleko in nas doji, ima lase, travo, slamo, drevesa. Zna roditi krompir, rojeva stvari, rojeva ljudi. Skrbi za nas in mi za njo. Njeni otroci smo. Kako se more prodati? Kako se more kupiti?»<sup>13</sup> Komercializacija skupnostne zemlje ne bi pomenila zgolj izgona indijancev in njihove prisilne polsuženjske zaposlitve v zasebnih nacionalnih in multinacionalnih korporacijah. Pomenila bi tudi dokončno uničenje vsake alternativne politične ali ekonomske organizacije. Pomenila bi ukinitvev dostojanstva in demokratičnega upanja. Od tod izvira zapatistična maksima, ki jo je prevzelo globalno gibanje gibanj: «*Por un mundo donde quepan muchos mundos!*»<sup>14</sup>

Zapatistično gibanje je bilo prelomno v več pogledih. Prvič v njihovi definiciji odnosa med lokalnim in globalnim. Indijanska ljudstva, »najmanjši med najmanjšimi«, kakor se imenujejo sami, so svojo partikularno situacijo (revščina, umiranje za ozdravljivimi boleznimi, sistematično preganjanje in ubijanje) postavili v globalni kontekst. Cena pridelkov večinoma kmečkega prebivalstva na robu sveta je odvisna od indeksov na newyorški borzi in kupa posrednikov, ki določajo geografijo svetovnega trga. Način lastništva, produkcije in trgovine pa določajo trgovinski sporazumi, katerih izključna logika je ekstrakcija naravnih virov in profita. V neoliberalnem režimu so indijanci vredni manj kot kamenje ob cesti, saj so tako revni, da ne kupujejo in ne prodajajo, zgolj »zasedajo« velike površine zemlje v državi z največ naravnimi viri v Mehiki. Neoliberalno globalizacijo razglasijo za četrto svetovno vojno, vojno za trge, kjer je indijanec v pragozdu podvržen istemu režimu kot delavec v Seattlu, študentka v Evropi ali birokrat v Afriki. Neoliberalizem definirajo kot skupni pogoj vsega človeštva, ki privzema različne oblike na različnih koncih sveta. Posamezne razlike so zgolj razlike v obliki, ne pa v strukturi. Če pa je struktura nove paradigme univerzalna (v smislu, da je globalna), je boj proti tej paradigmi možen vsepovsod, vsepovsod zadane srce oblasti in vsak posamezen boj za spremembo režima pripomore k skupnemu globalnemu boju.

---

<sup>13</sup> Izsek iz govora zapatistične komandantke Esther v mehiškem parlamentu, v času velikega zapatističnega pohoda iz Chipasa v Ciudad de Mexico februarja 2001.

<sup>14</sup> »Za svet mnogoterih svetov!« Ko so podkomandanta Marcosa, enega izmed najvidnejših zapatističnih govornikov, vprašali, zakaj se zavzemajo in ali nameravajo prevzeti oblast in vreči vlado predsednika Foxa, je ta odgovoril, da se Zapatisti zavzemajo za svet, v katerem bo prostor tako za Foxa kot za Zapatiste.

Zapatisti torej globalizacije ne dojemajo kot nekaj zunanega, kot specifični režim, vezan na določen teritorij. Ne verjamejo v neko »predneoliberalno« notranjost, ki bi jo želeli ubraniti pred vdorom globalnih tokov. Iz tega izhaja njihova sprememba v paradigmi boja, ki pomeni prehod iz strategije upora, kakršna je bila značilna za večino osvobodilnih gibanj dvajsetega stoletja. Če je neoliberalna globalizacija univerzalna, se je ne da uničiti ali zaustaviti in zgraditi lastne zunanosti, kakor so to poskušala protiimperialistična gibanja s prevzemom državne oblasti. Zato se zapatistični boj ne osredotoča na ohranitev indijanske ali kmečke identitete (prav tako ne nosijo perjanic in lokov), ne pristajajo na logiko *indigenizma*, saj se zavedajo, da je njihova identiteta splet petstoletne *conquiste* in uporov proti njej. Še več, zapatistično gibanje je našlo svoj namočnejši izraz v antiidentitetni politiki. Obraze jim zakrivajo *pasamontanje*<sup>15</sup>, ki simbolizirajo njihovo nevidnost in enakost, »smo ljudje brez glasu in brez obrazov. Maske smo si nadeli zato, da bi postali vidni«. Zase pravijo, da so »preprosti ljudje, se pravi uporniki, nekonformisti, sanjači.«<sup>16</sup> Zapatisti ne iščejo zunanosti, kjer bi lahko v miru izražali svojo identiteto, temveč iščejo dostojanstvo od znotraj. To ne pomeni, da zanikajo ali zavračajo svojo specifičnost<sup>17</sup>. Bistveno je, da jih ne definira njihova identiteta, temveč upor.

Druga prelomnica je v organizacijskih principih zapatističnega gibanja. Vendar preden lahko dojamemo vsebino tega preskoka, moramo stopiti še korak nazaj. Že hiter pregled polpretekle zgodovine razkriva neko notranjo povezanost med obliko produkcije in obliko boja. Za konec devetnajstega in začetek dvajsetega stoletja, za čas oblikovanja in širjenja fordizma, je bila značilna graditev masovnih delavskih gibanj, ki so se organizirala v centralizirane organizacije v obliki sindikatov in partij. Značilnost te organiziranosti je bila jasna piramidalna hierarhična struktura s široko bazo in ožjim, avantgardnim vodstvom na vrhu konice. Čeprav so gibanja razumela kapitalistično naravo države in njeno

---

<sup>15</sup> Volneno pokrivalo z odprtino za oči, ki se uporablja v obdobjih nizkih temperatur ali pri potovanjih čez visoke prelaze.

<sup>16</sup> Komunique podkomandanta Marcosa v La Jornada, 4. avgusta 1999.

<sup>17</sup> Zapatisti so znani po mešanju nacionalne in revolucionarne zgodovine z indijansko mitologijo in gramatiko kiberprostora.

vpetost v mednarodne kapitalistične odnose, so svojo strategijo upora gradile na konceptu državne suverenosti oziroma na demokratičnem principu suverenosti, po katerem je demokratična vlada izvoljena zato, da izvrši voljo ljudstva na določenem teritoriju. V skladu s to percepcijo je bila edina možnost radikalne preobrazbe družbe prevzem oblasti. Vsaj v prvi fazi radikalnih družbenih transformacij se naj ne bi problematiziralo oblasti *kot take*, temveč *nosilca* te oblasti, ki je bil kapitalistični razred. Ko bi enkrat gibanja prevzela oblast, bo ta služila njihovemu interesu, torej interesu delavskega razreda. Sicer drži, da so se revolucionarna gibanja zavedala, da nacionalne revolucije ne morejo ogroziti kapitalizma in da je zato potrebna mednarodna revolucija. Obstaja tudi široka paleta gibanj, ki so zavračala etatistično pojmovanje osvoboditve. In vendar je bila splošna tendenca in primarni cilj zmeraj prevzem državne oblasti.<sup>18</sup> Takšno instrumentalistično pojmovanje je koncept državne oblasti izoliralo od svojega družbenega okolja in jo dojemalo kot nekaj, kar ima vsaj potencialno avtonomijo od notranjih in globalnih kapitalističnih odnosov, kot nekaj, kar bi lahko predstavljalo zunanost.

Z razsrediščenjem proizvodnje in prehodom v postfordizem se je skupaj z novimi oblikami subjektivitet spremenila tudi strategija upora. Medtem ko je masovnim tovarnam fordističnih industrijskih središč ustrezalo oblikovanje centralizirane, masovne »ljudske vojske«, so izolirane, kmečke skupnosti oblikovale policentrične, gverilske modele organizacije. Z vpeljavo manjših, mobilnejših in fleksibilnejših produkcijskih oblik se je zgodil tudi premik, ki bi ga lahko poimenovali premik gverilskih oblik bojevanja iz podeželja v mesto. Vendar tu ne gre za goli prenos, temveč hkrati za transformacijo gverilskega bojevanja skozi nove komunikacijske in informacijske mreže.<sup>19</sup> Metropolitanske gibanja, aktivna predvsem v zahodni Evropi in ZDA v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja, so sicer prevzela bolj razsrediščen gverilski model organizacije, vendar njihovo adaptacijo prehodu v postfordizem nakazuje

---

<sup>18</sup> Glej na primer Luxemburg (1973, str. 49): «Odkar se je razredni boj prvič pojavil kot bistvena vsebina zgodovine razrednih družb, je bilo zavzetje politične oblasti prvi cilj vseh vstajniških razredov.» Prevod prirejen.

<sup>19</sup> Tukaj je precej indikativno, da so bile taktike skupin, ki so ohranjale vojaške (nazadnjaške, nedemokratične, centralistične in hierarhične) strukture organizacije in vojaško strategijo boja, kot na primer Rdeče brigade, RAF ali Črni panterji, na prehodu v postfordizem ne samo zastarele, temveč tudi izjemno škodljive. Za veliko kreativnejše in v koraku s časom so se izkazale policentrične in demokratične oblike protikapitalističnih in antiimperialističnih organizacij (npr. celotna paleta gibanj 1968).

predvsem cilj njihovega delovanja. Ta se ni več osredotočal na državno oblast ali njene simbole, temveč na samo biopolitično tkivo mesta. Taktika se je iz osredotočenosti na prevzem oblasti usmerila proti oblikovanju kontraoblasti in kreativne konstitucije (v obliki avtonomnih con, socialnih centrov in četrti, organizaciji alternativne ekonomije in alternativnih bivanjskih skupnosti, kontrakultur ipd.)

Kako lahko v tej luči razumemo prelomnost organizacije zapatističnega gibanja in ali resnično odraža prehod na teren Imperija? Čeprav so predvsem kmečko gibanje, imajo tudi Zapatisti svojo vojsko z lastno (sicer krožno) poveljniško strukturo. Le ta je s ti. principom *ubogljivega vladanja* sicer podrejena civilnim strukturam in demokratičnemu načinu odločanja vseh skupnosti v uporabi in od začetka vstaje ni izstrelila niti enega naboja.<sup>20</sup> A vendar se zdi, da to ni dovolj, da bi lahko govorili o spremembi paradigme. Odgovor na to vprašanje bomo morali zopet poiskati v sferi biopolitične produkcije. Zapatisti so s pomočjo medmrežja postali globalno gibanje. Vendar komunikacijskih tehnologij ne uporabljajo zgolj v informacijske, temveč tudi v organizacijske namene. Postale so del same organizacijske strukture, ki z rastočim obsegom postaja vse bolj mrežna in horizontalna. Zapatisti so v svoji Drugi deklaraciji iz Lakandonskega gozda pozvali k ustanovitvi »... kolektivne mreže vseh naših partikularnih bojev in uporov«.<sup>21</sup> V nekaj letih po vstaji so se oblikovale široke podporne baze oz. *Basas de apoyo* v Chiapasu, ustanovilo se je nacionalno zapatistično gibanje *Frente Zapatista de Liberación Nacional* »FZLN«, ki vključuje demokratično civilno družbo Mehike. Kmalu je pojem zapatizem začel vključevati tudi široko, globalno zapatistično mrežo (ki jo Zapatisti imenujejo intergalaktična civilna družba).

Tu je treba poudariti, da so posamezni vozli lokalne in globalne podporne mreže avtonomni, vendar njihovo delovanje ni zgolj podporniško, temveč dejansko

---

<sup>20</sup> Zapatisti svojo Vojsko nacionalne osvoboditve oziroma Ejército Zapatista de Liberación Nacional, »EZLN«, razumejo kot defenzivno, kot vojsko, ki se je »oborožila zato, da bi lahko enkrat za vselej odložila orožje.« Že od samega začetka vstaje je bilo jasno, da zapatistična vojska ni bila ustanovljena z namenom odprtega, simetričnega vojaškega konflikta z mehiško federalno vojsko. To bi v luči premoči državnih represivnih struktur vsekakor pomenilo samomorilsko strategijo. EZLN je imela prej funkcijo samoobrambe lokalnih skupnosti, po drugi strani pa je šele oborožena vstaja prisilila oblast, da prisluhne indijancem. Če so hoteli govoriti, so se morali upreti.

<sup>21</sup> Deklaracija na uradni internet strani EZLN [www.ezln.org/documentos/1994/19940610.es.htm](http://www.ezln.org/documentos/1994/19940610.es.htm)

sooblikujejo zapatizem. Tako kolektivi ali posamezniki iz celega sveta prihajajo v zapatistične skupnosti, bodisi kot mirovni opazovalci, bodisi kot sodelujoči v različnih projektih na področju šolstva, zdravstva, prehrane, infrastrukture. Še pomembnejši pa je proces oblikovanja ti. urbanega zapatizma izven Mehike (tukaj je najbolj znana italijanska izkušnja Ya Basta! In gibanje *piqueterosov* v Argentini), ki ga razumemo predvsem kot delo v lokalnih skupnostih in pomoč pri samoorganizaciji migrantov. Tehnologije in komunikacija torej niso zgolj neko zunanje orodje, nek podaljšek ali proteza, temveč producirajo nove oblike organizacije in s tem nove uporniške subjektivite: «Zapatistični projekt je bistveno zavezan avtonomiji, spoštovanju samoodločbe v smislu izbire smeri razvoja in vzpostavljanju komunikacije kot nekakšnega ogrodja globalne družbe, ki bo slonela na spoštovanju avtonomij. . . V luči naše trenutne analize so Zapatisti zanimivi ravno zaradi združitve družbenega in političnega v ontološko vez, ki proizvaja novo družbeno bit.» (Kurnik 2003a: 100)

### **5.3. Arhitekt in Orakelj**

Na prelomu tisočletja se torej postavlja vprašanje možnosti upora v vseobsegajoči oblastni mreži. Kako je mogoče razumeti konstitucijo Imperija in se ji učinkovito zoperstaviti? Če se ozremo v eno izmed najmogočnejših oblik sodobne biopolitične produkcije, v svetovno mrežo spektakelskih podob, katere najsilovitejši izraz je zagotovo filmska industrija, si lahko zgornje vprašanje postavimo v izrazih filmske trilogije *The Matrix*. Režiserja za prikaz dialektike med uporom in oblastjo uporabita analogijo s stroji, ki ljudi uporabljajo kot svoj vir energije in uporniki, ki skušajo uničiti matrico, nekakšno *softversko* repliko življenja, s čimer stroji zagotavljajo možgansko delovanje človeških teles-baterij, katera gojijo na gromozanskih poljih. Strategija upornikov je odklapanje človeških teles iz matrice in izgradnja podzemnega mesta Ziona, ki predstavlja »resnični svet«, zunanost matrice.

Uporniki za dosego svojega cilja prehajajo iz Ziona v matrico, iz zunanosti v notranost, iz resničnosti v sfero ideologije, spektakla, simulakra. Osvobajanje iz matrice je namreč možno zgolj v matrici, na samem terenu oblasti. Vendar



uporniki na poti srečajo Marxa oziroma njegovo ugotovitev, da so vse dosedanje revolucije zgolj izboljšale režim dominacije, namesto da bi ga uničile. Na točki, ko dosežejo tisto, kar smatrajo za center sistema in kar želijo uničiti, jim ta center v obliki Arhitekta razloži, da matrica nima centra in da nima zunanosti. Zion je konstitutivni element matrice oziroma njenega stremjenja po lastni izpopolnitvi. Če hoče matrica »preživeti«, se mora nenehno prilagajati, *reloadati*, znebiti virusov in hroščev. Matrica rabi hekerje, ki odkrivajo nepopolnosti sistema. Problem matrice torej ni obstoj zunanosti, temveč njen *manko*, ki pa ga odpravi s produkcijo zunanosti, s konstituirajočim principom Oraklja. Ko zunanost opravi svojo vlogo, ko okrepi oblastne mehanizme, se rekupeira v sistem in/ali uniči in dialektika (v izrazih sinteze) se ponavlja v neskončnost.

Zdi se, da je vprašanje o možnosti prekinitve dialektičnega kroga ključno. Zgodovina osvobodilnih gibanj kaže na srhljivo resničnost temačnega scenarija Matrice in spoznanja Williama Morrisa: «Ljudje se borijo in izgubijo bitko, in stvar, za katero so se borili, se uresniči kljub njihovem porazu, in nato se izkaže, da ni tisto, kar so si zamislili, in drugi ljudje se morajo pod drugim imenom boriti za tisto, kar so mislili.»<sup>22</sup> Ali je sploh možna ločitev, nekakšen eksodus, kakršnega megleno nakazuje zadnji del Matrice, ko stroji in uporniki sklenejo mir in princip konstituirajočega Oraklja odtegnejo konstituiranemu Arhitektu? Ali bi to pomenilo konec Arhitekta? Ali je možen permanentni Orakelj, ali pa ga Arhitekt slej ko prej nujno ukalupi? Gotovo naša postmoderna situacija odpira več vprašanj kot pa podaja odgovorov. Vendar nekaj je neizpodbitno: upor ni mogoč iz pozicije zunanosti, težiti je treba h konstituciji, ki izhaja iz znotraj: «Multituda mora v svoji volji biti-proti in v želji po osvoboditvi skozi Imperij, da bi izstopila na drugi strani.» (Hardt in Negri 2003, str. 183). Mogoče biopolitični teren Imperija odpira možnost izhoda iz večnih sintez in rekupeacij.

#### **5.4. Gibanje gibanj**

---

<sup>22</sup> Citat Morris v Hardt in Negri (2003, str. 4)

Imperij je torej nekraj izkoriščanja in generacije, ki ne dopušča starega osvobodilnega projekta moderne. V odgovor spremembi dela in kompozicije proletariata je treba izumiti tudi novi tip upora, ki bo enako globalen in univerzalen kot Imperij. Novi tip upora mora opustiti iskanje zunanosti in potenciale osvoboditve iskati v samem Imperiju, v univerzalnem biti-proti, v dezertaciji oz. odtegnitvi teles globalni komandi in v konstituirajočemu zemeljskemu romanju tujcev, ki bo zgradilo mesto proti-oblasti in potisnilo onstran Imperija. Ali je gibanje gibanj, katerega vzponu smo priča danes, že znanilec tega eksodusa?

Veliki »*comming out*« v Seattlu 1999<sup>23</sup> prav gotovo predstavlja prelom v paradigmi upora. Tukaj se je Imperij soočil z globalno mrežo proti neoliberalizmu in za človečnost, ki se zavzema za (in v svojem delovanju skuša uveljaviti) priznanje podobnosti in spoštovanje razlik. Vendar ta mreža nima osrednje oblasti, nekega vseobsegajočega *masterminda*. Gibanje teži k mrežni konvergenci, ki smo jo v kristalizacijski obliki lahko spremljali in sooblikovali v zadnjih letih s ti. protikapitalističnimi protesti ob robu vrhov in zasedanj imperialne oblasti. Na tem mestu jih ne bomo naštevali<sup>24</sup>, naj samo omenimo, da ni šlo zgolj za *solidarnost* z različnimi življenjskimi realnostmi, ki jih določajo imperialne hierarhije (solidarnost med Severom in Jugom, na primer), temveč za materializacijo *solidarnosti med*, za ponovno prisvojitve možnosti lastnega odločanja o individualnem ali kolektivnem življenju. Gibanje gibanj je mreža raznoterih (včasih tudi nasprotujočih si) izkušenj, vizij in želja, vendar ne stremi k njihovemu poenotenju, temveč oblikuje multitudo konstituirajoče moči. Mnogoterosti gibanja želijo prekiniti naraščajočo odtujitev, v kateri se vse odločitve sprejemajo izven njihovega vpliva in v skladu z navidez

---

<sup>23</sup> V Seattlu je potekal vrh Svetovne trgovinske organizacije, ki pa tako kot podobna srečanja poprej ni vzbujal veliko pozornosti, saj se jim ni pripisovalo velikega pomena. Vendar je velika konvergenca različnih skupin (kot so sindikati in okoljevarstveniki, anarhisti in cerkvene organizacije, študentje in *transgender* aktivisti, kmečka gibanja in gibanja za odpis dolgov iz »globalnega juga« in aktivisti odprte kode itn.) v STO in podobnih institucijah prepoznala resničnega agenta globalnih ekonomskih in političnih procesov. Posamezne skupine so ob robu velikega pohoda blokirale delegate STO in s tem pripomogle k predčasnemu zaprtju pogajanj. Dejstvo, da so se demonstracije proti neoliberalizmu odvile v Seattlu, enem izmed centrov globalne informacijske ekonomije, je nemudoma pritegnilo pozornost svetovne javnosti in sprožilo razpravo o pomenu tovrstnih institucij, njihovi dejanski moči in predvsem o njihovi legitimnosti.

<sup>24</sup> Izkušnje gibanj iz Evrope so najbolj zaznamovali protesti proti STO in Mednarodnemu denarnemu skladu (MDS) leta 2000 v Pragi, proti G8 v Genovi leta 2001, prehod iz protestniškega značaja gibanja v konstituirajočo alternativo v obliki Evropskih socialnih forumov v Firencah (2002) in Parizu (2003), nastanek protivojnega gibanja in njegova kulminacija v Svetovnem pohodu za mir 15. februarja 2003.

nespremenljivo in objektivno logiko. Iščejo reappropriacijo moči avtonomne konstitucije, ponovno prilastitev lastnega življenja.

Vendar se koncept odtujitve ne nanaša zgolj na problem reprezentacije, temveč predvsem na prehod k postfordističnemu načinu proizvodnje, kjer je vse podvrženo kapitalističnemu uvrednotenju; izkoriščano in produktivno ni zgolj delo v tovarni oziroma človek v delovnem času, temveč celotni čas življenja, vsi družbeni odnosi, celotna vednost, sposobnost mišljenja, komunikacije in kooperacije. Kapitalski odnosi se vse bolj vzpostavljajo skozi naša telesa in produkcijska sredstva niso več zunanji instrumenti, temveč telo samo. V nematerialni produkciji je človek hkrati lastnik produkcijskih sredstev, delovna sila in produkt. Biopolitično produkcijo bi lahko razumeli kot teren absolutne alienacije, ko izgine še zadnja zunanost, zunanost telesa in duha. Zato se v času hegemonije nematerialne proizvodnje telo ne sme izpostavljati zgolj kot osrednje produkcijsko sredstvo, temveč tudi kot sredstvo in cilj osvoboditve. Gibanje gibanj je produkt »vpeljave življenja v zgodovino« (glej Foucault, 1984: 264-265) te velike transformacije, ki jo Foucault umešča v osemnajsto stoletje oziroma v čas vzpona kapitalizma. Je utelešenje osvobodilnih potencialov biopolitične paradigme, te nove ontologije, ki sloni na telesu in njegovemu potencialu. Fizičnost gibanja, posamezna telesa v kolektivni komunikaciji in kooperaciji, ne simbolizira zgolj subjektivne prisvojitve telesa, temveč predvsem padec meje med »producirati« in »biti« ter njuno zlitje v enoten mehanizem produkcije subjektivitete: »Materialnost teles, njihova teža, njihova moteča prisotnost, vstopajo na biopolitični oder. Vladavina si je prilastila njihovo površje, vendar danes biopolitična subjektiviteta ponovno odkriva svojo materialnost, svojo globino, svoje meso.« (Cassurino in Martelloni, 2001: 35)

Gibanje gibanj je torej boj proti nevidnosti, proti nevidnosti »ljudi brez«. Vseh brez dokumentov, (izbrisanih, »ilegalnih«, tujerodnih), brez ekonomske gotovosti (prekernih delavcev, kmetov brez zemlje, delavcev v globalnih Sweatshopih), ljudi brez pravic, brez glasu, brez prostora. To mnogoterost nevidnosti je na čudovit način izrazilo gibanje italijanskih socialnih centrov. Ulice so preplavili oblečeni v bele kombinezone, ki je barva duhov, »novega duha, ki straši po Evropi, utelešenje nevidnega dela človeštva brez pravic«. Bela barva

kot simbol nevidnosti pa je hkrati seštevek vseh barv in služi kot prisposodba različnosti vseh realnosti v uporabi. Belim kombinezonom je tako na simbolični in praktični ravni uspelo združiti problem reprezentacije s problemom dela. Omenili smo že neustreznost navezave vrednosti na delovni čas. Ta kljub naraščanju vloge vednosti in generalnega intelekta v produkciji in kljub njegovi drastični redukciji (število zaposlenih v negotovih in nestalnih oblikah dela je preseglo število zaposlenih z rednim dohodkom), še vedno predstavlja temeljno mero vrednosti. Hkrati pa se nanj navezujejo tudi politične pravice. Tukaj mislimo predvsem na povezovanje svobode gibanja in pogojevanje pridobitve dovoljenja za bivanje z (rednim) delom. Izhajajoč iz boja Zapatistov, Belih kombinezonov, samoorganiziranih migrantskih skupin, številnih drugih lokalnih, regionalnih in globalnih iniciativ, so se izoblikovala tri temeljna področja delovanja in zahtev, ki pa so medsebojno povezana: socialne in politične pravice ter telo kot njihov subjekt.

V boju Intermitentov spektakla<sup>25</sup> iz Francije in Mreže družbenega prekariata<sup>26</sup> iz Italije lahko vidimo nastavke za realizacijo državlanskega dohodka v obliki zahteve po *flexsecurity*, neke vrste gotovosti dohodka v času nezaposlenosti. Tukaj ne gre za zahtevo po vrnitvi v stabilne oblike zaposlovanja, štirideseturnega tedna in življenjske zaposlitve. Prej gre za zahtevo po priznanju novih oblik dela (nematerialnost, kooperacija) in novih režimov dela (avtorsko, pogodbeno delo) in s tem za razširitev socialnih pravic na nestalno zaposlene. Prav tako so Intermitenti spektakla razredni boj prestavili iz tovarne v sfero podob, v spektakel, v proizvodnjo simbolov in subjektivitet, kjer generalni intelekt ni fiksni kapital temveč je živo, dionizično delo. Delavec v spektaklu tako ruši strategije upora, ki temeljijo na delovni teoriji vrednosti, saj »proizvajalec spektakla (v bistvu gre za performativno delo, torej za delovanje, pri katerem proces dela ni ločen od proizvoda) prodaja sebe, svojo sposobnost komuniciranja, svojo afektivnost, ki ju gradi štiriindvajset ur na dan, celo svoje

---

<sup>25</sup> Beseda intermitenti izhaja iz francoskega *intermittent*, ki pomeni začasno prekinjen, nastopajoč v presledkih, nestalen. Intermitenti spektakla so torej delavci v gledališki, filmski, televizijski in festivalski industriji, ki pa nimajo stalne zaposlitve. Svoj boj so začeli pred dvema letoma, ko se je francoska vlada odločila ukiniti denarna nadomestila za obdobje, ko niso dobivali dohodka.

<sup>26</sup> Izraz prekeren izhaja iz francoske besede *précaire*, ki v figurativnem smislu pomeni negotov, dvomljiv, tvegan, dovoljen do preklica. V širšem smislu se nanaša na vse oblike nestalne zaposlitve. Pri besedi prekariat gre seveda za analogijo s terminom proletariat, ki pa nakazuje spremembo v režimu dela.

življenje. Kako lahko potem dela (se izmenja s kapitalom) samo takrat, ko ima pogodbo?» (Kurnik, 2003b :21) Intermitenti torej nakazujejo možnost premika razrednega boja izven meznega režima na biopolitični teren družbene produkcije in reprodukcije.

Seveda je vprašanje dohodka vezano na vzpostavitev globalnega državljanstva, ki zahteva priznanje univerzalnih socialnih in političnih pravic, ne glede na nacionalno pripadnost. Argumentacija globalnega državljanstva izhaja iz že obstoječe realnosti globalnih tokov. Globalno državljanstvo je vizija politične reprezentacije, ki bi edina ustrezala globalizirani produkciji. Gre za razširitev avtonomije cirkulacije kapitala, dobrin in storitev tudi na svobodo gibanja ljudi. Je anticipacija družbe, kjer cirkulacije in menjave ne določa kapital, temveč potrebe in želje ljudi samih. Projekt različnih migrantskih gibanj (kot so *Sans Papiers* v Franciji, *Kein Mensch ist illegal* v Nemčiji in Veliki Britaniji, evropski *NoBorder Network*, sindikati migrantskega dela v Kaliforniji ali New Yorku, različna antirasistična gibanja itn., če jih naštejemo le peščico) je najprej demistifikacija diskurzov, ki migracije predstavljajo kot negativni pojav (v smislu: tujci nič ne delajo in kradejo naša delovna mesta). Migranti imajo v populističnem imaginariju, kjer se bogastvo dojema kot zaključena enota in ne kot produkt izmenjave in kooperacije, status ne-ljudi, parazitov in izkoriščevalcev. Suženjska delovna razmerja, v katere je prisiljenih večina migrantov, se v tej logični shemi predstavljajo kot milost in ne kot dominacija.<sup>27</sup>

Taki režimi so za kapitalistično reprodukcijo konstitutivni iz dveh razlogov: visoka ekstrakcija profitov brez družbene odgovornosti ter mehanizem zmanjševanja pravic delavcev na splošno. V režimu globalizirane prekernosti smo vsi pod pritiskom zamenjave za cenejše, produktivnejše in ubogljivejše delavce. Zato osvoboditev migracij ni zgolj družbeni boj, prav tako se ga ne da reducirati na boj migrantov. Kontrola nad telesi je ključni mehanizem kapitalistične reprodukcije, zato mora projekt univerzalne emancipacije osvoboditi svoja telesa v konstituirajoči eksodus. Gibanje gibanj, ki je ozavestilo *skupno*, tako v smislu dominacije kot upora, je že na poti.

---

<sup>27</sup> Čeprav večina držav G7 in članic EU priznava, da nacionalne ekonomije ne bi mogle »preživeti« brez migrantske – beri poceni in brezpravne – delovne sile.

## ZAKLJUČEK

Hardt in Negri sta v svoji knjigi Imperij želela dokazati, da se je v devetdesetih letih dvajseta stoletja dokončno vzpostavil svetovni trg, ki ima svojo politično obliko. Njuna ključna teza je, da neoliberalna globalizacija ne pomeni zgolj poglobljanja in širitve kapitalističnih odnosov. Trdita, da se je vzpostavila nova oblika globalne suverenosti, ki pomeni paradigmatški preskok. Imperij, kakor imenujeta to novo suverenost, se od prejšnjih političnih in ekonomskih oblik razlikuje predvsem v tem, da v njem ni več zunanosti. V Imperiju ekspanzija ni več ekstenzivna, temveč intenzivna, kar pomeni, da so se dokončali procesi formalne subsumpcije in začeli procesi realne subsumpcije, kjer so vsi aspekti družbenega življenja podvrženi kapitalističnemu uvrednotenju. V diplomskem delu smo analizirali, kako se odsotnost zunanosti odraža v obliki kontrole, produkcije in generacije subjektivitet. Ugotovili smo, da prehod k Imperiju zaznamuje prehod iz disciplinarne družbe k družbi kontrole, kjer se nadzor ne izvaja zgolj v disciplinarnih institucijah, temveč ves čas in po celotnem družbenem terenu. Podobno prehod od fordizma k postfordizmu določa razsrediščenje proizvodnje, njena informatizacija in sprememba v naravi dela. V biopolitični produkciji je hegemonsko nematerialno delo, ki ukinja delitve na intelektualno in telesno delo ter na produkcijo in reprodukcijo. V Imperiju se torej staplja vsaka zunanost.

Pri tem je pomembno poudariti, da je Imperij rezultat delovanja produktivnih subjektivitet in njihovih uporov. Na podlagi analize sodobnih družbenih gibanj smo dokazovali, da zunanost izginja tudi v strategijah upora. Gibanja so opustila boj za oblast, njihova organizacija je vse bolj mrežna in vse bolj prepletena z informacijskimi tehnologijami. Na imperialnem terenu delujejo po principu *od znotraj in proti*. Boji, ki so se nekoč zdeli ločeni (proti rasizmu, proti zatiranju, razredni boj), se danes vse bolj stapljajo v biopolitične boje, kjer ta ločitev ni možna. Gibanja so globalizacijo definirala kot skupni pogoj življenja. Če so subjektivitete vedno prve in če se komanda vedno zgolj prilagaja, potem Imperij obstaja, v kolikor si multitudine prizadevajo za njegovo uničenje. Boji torej ne iščejo resnice, temveč jo proizvajajo.

## BIBLIOGRAFIJA IN LITERATURA

Arrighi, Giovanni (1995) *The Long Twentieth Century*. London: Verso.

Bhabha, Homi (1994) *The Location of Culture*. London: Routledge.

Cassurino, Chiara in Martelloni, Federico (2001) *Die Tute Bianche*. V: Kapitalismus und Protest. D. Azzelini, B. Kanzleiter (ur.). Berlin: Bildungswerk Berlin der Heinrich-Böll Stiftung.

Deleuze, Gilles (2002) *Družba nadzora*. V: Filozofski vestnik, številka 3. Riha Rado (ur.). Ljubljana: Filozofski inštitut ZRC SAZU. (167-177)

Foucault, Michel (1980) *The Politics of Health in the 18th Century*. V: Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings. Gordon (ur.). New York: Pantheon Books.

Foucault, Michel (1984) *Right of Death and Power over Life*. V: The Foucault Reader. P. Rabinov (ur.). New York: Pantheon Books. (285-372)

Foucault, Michel (1989) *Résumé des cours 1970-1982*.

Foucault, Michel (1991) *Governmentality*. V: The Foucault Effect: Studies in Governmentality. Burchell, Gordon in Miller (ur.). Chicago: The University of Chicago Press. (87-104)

Fukuyama, Francis (2002) *The End of History and the Last Man*. London: Penguin Books.

Habermas, Jürgen (1981) *Theorie des kommunikativen Handelns. Handlungsrationalität und gesellschaftliche Rationalisierung*. 1. zvezek. Frankfurt : Suhrkamp.

Hardt, Michael in Negri, Antonio (2003) *Imperij*. Ljubljana: Študentska založba.

Hobbes, Thomas (1996) *Leviathan (1651)*. V: Modern Political Thought: Readings from Machiavelli to Nietzsche. Wooton, David (ur.). Indianapolis: Hackett Publishing Company. (122-302)

Kurnik, Andrej (2003a) *Biopolitika – Novi družbeni boji na horizontu*. Ljubljana: doktorska disertacija.

Kurnik, Andrej (2003b) Drugačen spektakel je mogoč. V: Agregat, letnik1, številka 2. Ljubljana: samozaložba.

Luxemburg, Rosa (1973) *Reform or Revolution*. New York: Pathfinder.

Machiavelli, Nicollo (1996) *The Prince (1513-16)*. V: Modern Political Thought: Readings from Machiavelli to Nietzsche. Wooton, David (ur.). Indianapolis: Hackett Publishing Company. (9-57)

Marx, Karl (1985) *Kritika politične ekonomije 1857/58 (»Grundrisse«)*. V: Marx, Engels: Temeljna izdaja, 8. zvezek. Rado Riha (ur.). Ljubljana: Delavska enotnost (Institut za marksistične študije Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU).

Reich, Robert (1991) *The Work of Nations: Preparing Ourselves for 21st-Century Capitalism*. New York: Knopf.

Rousseau (1996) *On the Social Contract (1762)*. V: Modern Political Thought: Readings from Machiavelli to Nietzsche. Wooton, David (ur.). Indianapolis: Hackett Publishing Company. (464-534)

Virno, Paolo (2003) *Slovnica množva: k analizi oblik sodobnega življenja*. Ljubljana: Krt.